

ANÀLISI DE L'ESTRUCTURA DEL JURAMENT DE LES MALEDICCIONS DELS JUEUS CATALANS: USATGE 171¹

Josep Xavier Muntané i Santiveri
Doctor en filologia hebrea

Resum

Amb el títol *Hec est forma* fou afegit al final de la compilació legal dels Usatges de Barcelona el jurament solemne dels jueus, altrament conegut com a jurament de les malediccions. Utilitzat a l'inici en els processos judicials entre cristians i jueus de la comunitat de Barcelona i de la seva col·lecta, a partir del 1241 va esdevenir obligatori per a tots els jueus que es trobaven sota el poder dels monarques catalans. Aquest text legal destaca tant per la seva llargada com per la manera repetitiva i monòtona amb què el seu contingut és formulat. Aquestes dues característiques, juntament amb el seu marcat caràcter antijueu, no han passat desapercebudes als historiadors del judaisme medieval. De tota manera, aquest article s'apropa a aquest text legal des d'un punt de vista diferent, atès que adopta l'anàlisi literària per a poder determinar l'estructura interna del text i, a través d'aquesta, comprendre millor la gènesi i la finalitat d'aquest usatge.

Paraules clau: Usatges de Barcelona, usatges, costums, franqueses, malediccions, Moisès, jueus, cristians, Catalunya, comtat de Barcelona.

ANÁLISIS DE LA ESTRUCTURA DEL JURAMENTO DE LAS MALDICIONES DE LOS JUDÍOS CATALANES: USATGE 171

Resumen

Con el título *Hec est forma* se añadió al final de la compilación legal de los *Usatges de Barcelona* el juramento solemne de los judíos, conocido como juramento de las maldiciones. Practicado al inicio en los procesos judiciales entre cristianos y judíos de la comunidad de Barcelona y de su colecta, a partir de 1241 se convirtió en obligatorio para todos los judíos súbditos de los monarcas catalanes. Este texto legal destaca tanto por su longitud como por la manera repetitiva y monótona con que se formula su contenido. Estas dos

1. Aquest article ha estat possible gràcies a la recerca finançada per l'European Research Council dins de l'European Union's Seventh Framework Programme (FP7/2007-2013)/ERC, beca núm. 249416, programa RELMIN: «The Legal Status of Religious Minorities in the Euro-Mediterranean World (5th-15th centuries)».

características, junto con su marcado carácter antijudío, no han pasado desapercibidas a los historiadores del judaísmo medieval. De todos modos, este artículo se aproxima a este texto legal desde una perspectiva diferente, dado que adopta el criterio del análisis literario para poder determinar su estructura interna y, a través de ésta, comprender mejor la génesis y finalidad de este *Usatge*.

Palabras clave: *Usatges de Barcelona*, usos, costumbres, franquicias, maldiciones, Moisés, judíos, cristianos, Cataluña, condado de Barcelona.

ANALYSIS OF THE STRUCTURE OF THE OATH OF THE CURSES OF THE JEWS OF CATALONIA: USATGE 171

Abstract

At the end of the *Usatges de Barcelona*, the legal compilation of Catalonia, there is the solemn oath of the Jews, titled *Hec est forma*, the so called oath of the curses: Initially used in court proceedings between Christians and Jews of the community in Barcelona and their *collecta*, from 1241 it became compulsory for all Jews under the suzerainty of the Catalan monarchs. This legal text stands out for both its length and the repetitive manner in which its contents are formulated, with which it is formulated. Both of these features, along with its distinctly anti-Jewish character, have not gone unnoticed by historians of medieval Judaism. However, unlike previous analyses, in this paper we approach this legal document from a literary point of view to establish its internal structure and to understand better, and across this one, the genesis and purpose of the text.

Keywords: *Usatges de Barcelona*, uses, customs, exemptions, curses, Moses, Jews, Christians, Catalonia, county of Barcelona.

ANALYSE DE LA STRUCTURE DU SERMENT DES MALÉDICTIONS DES JUIFS CATALANS: USATGE 171

Résumé

À la fin des *Usatges de Barcelona*, la compilation juridique propre de la Catalogne, se trouve le serment solennel des juifs, le serment qu'on appelle des malédictions: c'est l'usage *Hec est forma*. Utilisé, au début, dans les procédures judiciaires mixtes concernant uniquement les juifs de la communauté de Barcelone et de sa collecte, il devint obligatoire dès 1241 pour tous les juifs qui se trouvaient sous le pouvoir des monarques catalans. Ce texte se distingue d'autres serments par sa longueur et le ton répétitif de son contenu, qui prend une forme monotone avec laquelle il est formulé. Grâce à ses caractéristiques, ainsi que son contenu profondément anti-juif, il a été étudié par les historiens travaillant sur le judaïsme médiéval. Cependant, contrairement aux analyses qui nous précèdent, dans cet article, nous nous approcherons de ce document juridique d'un point

de vue littéraire, avec le but d'établir sa structure interne et, à partir de la même, de mieux comprendre la genèse et la finalité du texte.

Mots clefs : *Usatges de Barcelona*, usages, coutumes, franchises, malédictions, Moïses, juifs, chrétiens, Catalogne, comté de Barcelone.

Les ocasions en què avui dia un individu es pot veure constret a prestar jurament són veritablement excepcionals i encara que als seus ulls l'acte de jurar aparegui com a totalment justificat i avalat per la tradició, no per això deixa de ser un acte aïllat i estrany a la resta de fets que normalment integren la seva vida.² Per als qui van viure durant la baixa edat mitjana, en canvi, la situació era una altra, atès que les ocasions en què s'havia de prestar jurament eren més nombroses: es jurava en contreure matrimoni, en declarar els béns al fisc, en sol·licitar un crèdit, en instal·lar-se en una població, en començar determinats oficis, en acceptar un càrrec comunitari, al senyor de la vila, en un plet judicial... Per a l'home medieval, el jurament, en les seves formes i finalitats més variades, constituïa un element més del seu paisatge quotidià.³

No era, però, un element banal, ja que l'acte de jurar, és a dir, la promesa de dir la veritat sobre una cosa o de procedir honestament i lleial en un afer o un càrrec, contribuïa a cohesionar aquella societat des de la *fides*, des de la confiança que l'altre seria fidel a allò a què s'havia obligat. En el context baixmedieval, tal *fides* quedava garantida per la presència d'allò sagrat en el jurament i per la manera que allò *sacer* influïa en els qui prenien part en la seva realització: d'una banda, sancionant les paraules del jurador i, de l'altra, assegurant el dret de qui rebia el jurament a través de l'acceptació per part del jurador d'una sanció divina en cas de perjuri.⁴ La invocació d'una realitat transcendent o de la seva expressió o manifes-

2. R. PAGEARD, «Le serment dans la vie française moderne», a *Le Serment: Recueil d'études anthropologiques, historiques et juridiques. Séminaire 1985-1988*, París, Centre de Droit et Cultures de l'Université de Paris X-Nanterre, 1989, p. 181-197.

3. B. GUENÉE, «Non perjurabis. Serment et parjure en France sous Charles VI», *Journal des Savants*, núm. 3-4 (1989), p. 246. A. CHABRET, *Sagunto: Su historia y sus monumentos*, vol. II, Barcelona, Tipografía de los Sucesores de N. Ramírez y Cía., 1888, doc. 8, 419 i 421 (1327); M. A. MOTIS, *Ordinaciones de la alcabala de la aljama judía de Huesca del año 1389*, Saragossa, Anubar, 1990, p. 8-9, 12, 15, 29 i 42; M. PUJOL, «Dues tabes hebraïques de l'aljama de Castelló d'Empúries», *Calls*, núm. 4 (1990), p. 13.

4. Poc importa si la dimensió en la qual es fonamentava la fe en la punició era màgica o estrictament religiosa; el fet és que la presència d'allò *sacer* és detectable en els models de jurament fins al final de la baixa edat mitjana: de la mateixa manera que el «jurament purgatori» (recurs pel qual un acusat demostrava la seva innocència a través d'un jurament) exemplifica perfectament el vincle que hom

tació immanent (personatges o objectes relacionats amb allò *sacer*)⁵ ajudava a controlar allò que «humanament» era incontrolable: la dimensió interior de la persona. Aquesta presència d'allò transcendent es revela en els elements constituents del jurament: la descobrim en els mots que pronuncia qui jura i també en la posada en escena de l'acte de jurar.

En efecte, un jurament és un acte formal constituït fonamentalment per dues categories d'elements: paraules i gestos. Cap d'aquests elements es deixa a la lliure improvisació de qui jura, ja que aquesta actitud podria donar cabuda a algun tipus d'estratagema o d'argúcia amb què es podria justificar el seu incompliment,⁶ sinó que estan clarament determinats i fixats per la tradició rebuda o pel pacte acordat entre les parts. Els mots pronunciats en un jurament corresponen, doncs, a una fórmula codificada i els gestos que els acompanyen són executats de conformitat amb un model establert. La fidelitat a aquests elements constitutius, l'observança conscient del procés, permet que cada actor es pugui reconèixer a l'interior d'un context i actuï en conseqüència, amb la qual cosa s'assegura així l'eficàcia del jurament.

Encara que la fórmula i l'execució d'un jurament determinat podien acumular un cert nombre de variants —en funció dels actors, del context, d'exigències específiques—,⁷ el cert és que l'extrema codificació que els caracteritzava féu que

percebia entre aquest acte i allò *sacer*, també la negativa a prestar jurament manifesta el temor al càstig diví que s'associava amb el perjuri. Vegeu C. GAUVARD, «De grace especial», a C. GAUVARD, *Crime, état et société en France à la fin du Moyen Age*, París, Publications de la Sorbonne, 1991, p. 172-173. Això no treu, però, que aquesta motivació religiosa hagués començat a ser ampliada o fins i tot substituïda, al final de l'edat mitjana, per motius de caire interpersonal (amistat), econòmic (interès financer) o simplement de bona fama. Vegeu P. CHARBONNIER, «Le serment en justice à la fin du Moyen Age», a F. LAURENT (ed.), *Serment, promesse et engagement: rituels et modalités au Moyen Âge*, Montpellier, Presses Universitaires de la Méditerranée, 2008, p. 406.

5. A vegades, la major o menor gravetat de l'ocasió que motivava el jurament es traduïa en la invocació d'una realitat sagrada equivalent. Vegeu P. CHARBONNIER, «Le serment en justice à la fin du Moyen Age», p. 396-397; J. MASSIP, *Costums de Tortosa*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, 4, 11, 38; A. M. ARAGÓ i M. COSTA, *Privilegis reials concedits a la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, 1971, doc. 22, cap. 11 (*Recognoverunt proceres: Versión medieval catalana del privilegio así llamado*, Barcelona, Universidad de Barcelona, Facultad de Derecho, 1927, cap. 41, p. 17).

6. Per exemple, la substitució del text bíblic estipulat per un altre text. Vegeu J. RÉGNÉ, *History of the Jews in Aragon: regesta and documents (1213-1327)*, Jerusalem, Magnes Press & Hebrew University, 1978, doc. 882 (1281), p. 159; F. BAER, *Die Juden im Christlichen Spanien. Erster Teil: Urkunden und Regesten*, vol. I, *Aragonien und Navarra*, Berlín, Akademie Verlag, 1929, doc. 171, p. 210-211 (1318).

7. Una mostra d'aquestes variants es troba en l'estudi que M. Zimmerman dedica a un tipus de jurament català dels segles XI i XII: M. ZIMMERMAN, «Le serment vassalique en Catalogne: écritu-

els models de jurament perduessin gairebé inalterats.⁸ Precisament el jurament que considerarem és una bona mostra d'això. En un principi circumscrit a la ciutat de Barcelona, per disposició de la Cort de Girona de 1241 esdevingué d'ús obligatori en tot el territori de Catalunya.⁹ La incorporació de nous actors, que no el coneixien ni hi estaven avesats, implicà a l'efecte pràctic que la «forma» del jurament fos tramesa a totes les ciutats per tal que el jurament no pogués ser ignorat: «Ipsi [iudei] similiter jurent super legem Moysi et decem precepta Legis et alie solemnitates et maledictiones que secundum consuetudinem Barchinone specificari consueverunt in juramentis Judeorum, eis in posterum ubique specificentur; et illa solemnitas in eorum juramentis irrefragabiliter observetur. *Quam quidem formam*, ne sub pretextu ignorantie valeat irritari, ad omnes civitates scriptam transmittimus sigilli nostri munimine roboratam, ut et ibi observetur, et per dioceses defensores civitatum faciant inviolabiliter observari».¹⁰ La fórmula que l'any 1241 s'ordenà enviar, confirmada amb el segell reial, per tot el territori, restà invariable fins a l'expulsió dels jueus, el 1492. És la mateixa que, en un moment indeterminat però certament tardà, fou afegida a manera d'apèndix als Usatges de Barcelona i que es convertí en l'usatge 171: *Hec est forma*.¹¹

re de la fidelité ou invention d'un ordre politique?», a F. LAURENT (ed.), *Serment, promesse et engagement*, p. 602-614.

8. La fórmula simple de jurament dels jueus catalans, «per decem precepta qua Deus dedit Moysi in monte Sinay» (F. BAER, *Die Juden*, doc. 101, p. 109-110 (1270)), perdurà durant tota la baixa edat mitjana; la fórmula solemne de jurament que veurem tot seguit ho féu durant, com a mínim, dos segles i mig: del 1241 al 1492.

9. Com també ho acabà essent en els altres territoris sotmesos al domini dels comtes-reis catalans. El text del jurament es troba a l'apèndix, tant la forma llatina com la traducció catalana del començament del segle xv.

10. *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña*, vol. I, Madrid, Est. Tip. de la Viuda e Hijos de Manuel Tello, 1896, p. 136-137, Cort de Girona, iv calendes de març, 1240 [26, febrer, 1241] (la cursiva és meua). Text paral·lel de les Constitucions de Catalunya: «Ells semblantment juren sobre la ley de moyses e los deu manaments de la ley e altres sollempnitats e malediccions que segons costuma de Barçalona specificar son acostumats en los juraments dels juheus a ells apres en tot loch sien specificats. E aquella sollempnitat en lurs juraments irrefragablement sia servada *la qual forma* per ço que sots cuberta de innoçencia no puxa esser irritada a totes les ciutats la trame[t]em escrita de nostre segell rebadora per ço que aquí sia servada e per los bisbats los deffensors de les ciutats la façan inviolablement observar», *Constitucions de Catalunya: Incunable de 1495*, 3a ed. facs., Barcelona, Parlament de Catalunya, 2005, f. 111v-112r [298-299] (la cursiva és meua).

11. G. M. de BROCA, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil*, vol. I, Barcelona, Herederos de Juan Gili, 1918, p. 140 i 178, considera que aquesta fórmula de jurament no té res d'usatge, tret del nom, i prescindeix de reproduir-la en la seva obra. La resta d'especialistes estan d'acord en el seu caràcter adventici. Vegeu G. GONZALVO, «Els jueus i els Usatges de Barcelona», *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 2-3 (1996), p. 120-121. De fet, en l'edició del 1495 de les Constitucions de Catalunya no s'identifica el text del jurament com a usatge, text que tampoc no figura

El context legal des del qual s'imposà aquest model de jurament a tot el territori de Catalunya es coneix amb el nom de *statutum usurarum*: la normativa amb què es volia posar fi als fraus i als excessos en les pràctiques creditícies dels jueus catalans. Sense arribar a l'extrem d'impedir el préstec de diner amb interessos, cosa que no es podia fer sense posar en risc el creixement d'aquella societat, aquestes lleis intentaren protegir els deutors cristians de la «Judeorum [...] insatiabilis avaritia». Dins de l'estatut trobem més d'un jurament, i el que centra l'objecte del nostre interès és el que els jueus havien de prestar en els processos judicials mixtos, aquells en què un jueu s'enfrontava amb un cristià.¹²

Si es compara amb altres fórmules utilitzades en situacions similars pels cristians, destaca la seva llargada, molt superior, gairebé desmesurada.¹³ Precisament aquesta extensió, que és el que en un principi ens cridà l'atenció, juntament amb el caràcter repetitiu, gairebé de lletania, de la fórmula, creiem que han funcionat com un factor de dissuasió —aquest era, de fet, un dels seus objectius— per als qui l'han volgut estudiar o simplement llegir.

1. APROXIMACIÓ LITERÀRIA AL JURAMENT SOLEMNE DELS JUEUS

De les diverses aproximacions possibles de què pot ser objecte aquest text legal, nosaltres proposem fer-ne una lectura des d'una perspectiva literària, conscients que la producció escrita emanada de l'activitat legal no destaca precisament per l'aplicació de recursos literaris. La finalitat del llenguatge jurídic no és propor-

en les *Antiquiores Barchinonensium leges* (1544). De manera semblant, en el seu comentari jurídic a les constitucions de les Corts catalanes, T. Mieres (1439) indica que el *statutum usurarum* ve seguit d'aquest jurament sense referir-s'hi com a usatge: T. MIERES, *Apparatus super constitutionibus curiarum generalium Cathaloniae*, Barcinonae, Typis & Aere Sebastiani à Cormellas, 1621, p. 11b.

12. L'acord de cort diu explícitament «in quibuscunque causis» (*Cortes*, tom I, p. 136) i la introducció del jurament disposa la seva utilització per «quando [els jueus] intendunt jurare contra christianos» (*Usatges*, 171). Ens trobem davant, doncs, d'un jurament de veritat que dóna validesa al testimoni presentat per un jueu contra un cristià. Vegeu P. FOURNIER, *Les Officialités au Moyen Âge*, París, E. Plon et Cie., 1880, p. 202.

13. Fins i tot en relació amb els gestos que l'acompanyaven, en comparació molt més discrets: aguantar, recolzant-lo contra l'espatlla, un rotlle sagrat, no era el mateix que jurar posant la mà sobre els deu manaments o esguardant simplement el rotlle de la Llei i els deu manaments; tot i això, ni es tractava d'un nombre exagerat de gestos ni aquests eren humiliants, com passava, per exemple, a Tortosa, on el jueu que jurava s'havia de lligar al cap el text de les malediccions i s'havia d'encendre una candela que s'apagava amb la darrera maledicció, com a expressió gràfica del que li havia de passar si infringia el jurament. Vegeu *Costums de Tortosa*, 4, 11, 38.

cionar plaer estètic, sinó declarar, de la manera més clara possible, uns continguts legals determinats. En les lleis, els diversos nivells del llenguatge estan al servei de l'enunciat jurídic, sense cap altre valor que el purament instrumental. Si en alguna ocasió el llenguatge o la formulació dels textos jurídics ha centrat l'interès de l'estudiós del dret, ha estat per la informació de tipus legal que en podia extreure, no pel seu valor retòric.¹⁴

Ara bé, la importància que la dimensió lingüística té en aquest jurament justifica que una anàlisi de tipus literari escaigui i aporti els seus propis elements d'interpretació, estranys als que *stricto sensu* derivarien d'una anàlisi jurídica, però que són imprescindibles a l'hora de comprendre la disposició interna dels elements del text —el que seria la seva estructura— i també la línia de pensament que s'articula al llarg de les seves diverses parts. En efecte, a l'hora d'organitzar i de disposar amb coherència els múltiples elements que formen part del teixit d'aquest jurament, el seu autor se serví d'un seguit de figures retòriques encara perceptibles, com reclams,¹⁵ inclusions,¹⁶ quiasmes,¹⁷ vocabulari específic,¹⁸ etcètera. En aquesta aproximació, doncs, utilitzarem aquestes figures per tal d'anar revelant l'estructura del jurament solemne dels jueus.

Un dels elements més característics del nostre jurament i també un dels més clars a l'hora de proposar una primera divisió del text es fonamenta en el fet que aquest sacrament no es presenta com una declaració en primera persona, sinó que adopta la forma inquisitorial: el jurador desapareix com a agent i es limita a respondre les preguntes que li fa el jutge amb les respostes previstes en el mateix formulari: «juro» o «amen». A partir, doncs, d'aquestes dues respostes possibles i tenint en compte que s'han agrupat les preguntes en funció de la seva resposta, es pot proposar una doble partició del text: la primera part està constituïda per les

14. L'anàlisi del llenguatge i de les estructures textuais presents en fórmules de jurament s'ha revelat útil a l'hora de proposar una classificació tipològica d'aquests documents. Vegeu E. PATLAGEAN, «Contribution juridique à l'histoire des juifs dans la Méditerranée médiévale: les formules grecques de serment», *Revue des Études Juives*, núm. 124 (1965), p. 138-156; A. LEMAIRE, «Le serment en Ouest-Sémitique. Hébreu et araméen au Ier millénaire av. J.-C.», a *Le Serment: Recueil d'études anthropologiques, historiques et juridiques. Séminaire 1985-1988*, p. 165-179.

15. Un reclam és una paraula que es repeteix, i en fer-ho estableix una relació amb el(s) seu(s) antecedent(s), i també entre els textos compresos en les diverses aparicions.

16. La inclusió marca els límits d'una secció repetint a l'inici i al final d'aquesta un(s) mot(s) o una frase. El material comprès a l'interior de la unitat així indicada se sol distribuir de manera concèntrica.

17. El quiasme acosta els elements de dues seqüències paral·leles, de manera que en la segona es repeteixen els de la primera però disposats en ordre invers.

18. Paraules característiques d'un desenvolupament determinat del missatge, la presència o l'absència de les quals és un indicatiu que ajuda a delimitar la secció que correspon a aquell pensament.

preguntes amb la resposta «juro», un total de vint-i-dues, i la segona, per les que tenen la resposta «amen», també vint-i-dues.

Aquesta simetria no és casual i, a més a més, és única.¹⁹ Que hi havia intenció

19. La còpia d'aquest jurament que figura en el *Libre verd* de Girona manté la simetria, però amb una resposta menys per a cada part: 21 preguntes amb la resposta «iuro» (com a resultat d'unir les invocacions [13] i [14]) i 21 amb la resposta «amen» (com a resultat d'unir les imprecacions [44] i [45]) (J. MARQUÉS, «Judíos de Gerona en el siglo XIII», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 25 (1979-1980), doc. 2, p. 295-298). En les còpies conservades a València el nombre és diferent: 16 o 17 preguntes amb la resposta «iuro» i 21 amb la resposta «amen» (A. HUICI, *Colecció diplomàtica de Jaime I, el Conquistador: Años 1217 a 1253*, vol. I, València, F. Vives Mora, 1916, doc. 224, p. 324-328; J. CORTÉS, *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie: I. Jaume I (1236-1276)*, València, Universitat de València, 2001, doc. 12, p. 109-113). A excepció de la versió catalana de les Constitucions de Catalunya, que manté l'equivalència 22/22, en la resta de versions en català la diferència entre les parts és encara més accentuada: en la dels Furs de València les preguntes amb la resposta «jur» són 16 i les que es responen amb «amen» són 39, més del doble (G. COLÓN i V. GARCIA, *Furs de València*, llibre XI, Barcelona, Barcino, 2007, n. 86, p. 53-64); en la del Libre de franqueses de Mallorca es manté aquesta diferència, ja que les preguntes amb la resposta «jur» són també 16 i les que es responen amb «amen» són 37 (A. PONS, *Los judíos del Reino de Mallorca durante los siglos XIII y XIV*, vol. I, Palma de Mallorca, Miquel Font, 1984, doc. 1, p. 202-208; en el jurament dels Costums de Tortosa, que no té res a veure amb la fórmula dels Usatges, les preguntes amb la resposta «jur» arriben a la xifra de 40 i les que es responen amb «amen», fins a 63 (J. MASSIP, *Costums de Tortosa*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, 9, 30, 1). Els juraments en català dels Furs de València i del Libre de franqueses de Mallorca coincideixen en les divergències que tenen amb la «forma» llatina dels Usatges i amb la traducció catalana de les Constitucions de Catalunya i que podem classificar de la manera següent: a) en la divisió dels paràgrafs (diversos paràgrafs es divideixen en unitats més petites: [2], [28], [29], [30], [31], [34], [36], [37], [43], [44] i [45]; altres es combinen entre si: el [32] i part del [33], el [41] i part del [42]); b) en la pèrdua o incorporació de paràgrafs (a banda d'algunes unitats menors, falten els paràgrafs [1], [3], [6], [8], [9], [10], [11] i [22]; el [45] incorpora dues malediccions noves); c) en la sintaxi i en el lèxic, menys literals en la «forma» llatina. D'altra banda, l'estructura del jurament dels Usatges és absent en el de Tortosa (a excepció del pla general del jurament, articulad en dos grans blocs d'extensió similar: el primer està dedicat al jurament pròpiament parlant i el segon, a les malediccions; i a excepció també d'alguns *topoi* bíblics, com les plagues d'Egipte o les malediccions del mont Ebal, que el jurament dels Usatges té en comú amb els juraments esmentats, encara que amb una distribució i una expressió qualitativament inferiors), ja que l'autèntica font d'inspiració del text dels Costums de Tortosa és el jurament visigòtic d'Ervigi, pensat per als jueus convertits al cristianisme: *Forum Iudicum* 12, 3, 15. En efecte, les nombroses coincidències de fets on intervenen determinats personatges bíblics (del tot absents en la «forma» del 1241, com Adam, Eva, Noè, Josuè, Salomó, etc.) amb alguns fets de la història de la salvació (com la creació del món, el sacrifici d'Abel o el diluvi) o amb determinats càstigs associats amb les malediccions (com els soferts per Datan i Abiram, o per Sodoma), ens permeten establir un clar paral·lelisme entre ambdós juraments. D'altra banda, la presència de determinades referències més properes a la teologia cristiana que a la sensibilitat jueva (com quan es diu que els profetes prediren la vinguda del fill de Déu i que els apòstols la predicaren, o quan es fa referència al messies esperat pels jueus titllant-lo d'anticrist o a les taules de la llei «vella») ens remet també al context del jurament visigòtic, pronunciat per un convers del judaisme. Finalment, en la posada en escena del jurament es pot detectar un altre element que distancia encara més aquest model dels precedents i que ha restat fos-

d'equiparar un grup amb l'altre es posa de manifest en alguns indicis que indicarem al llarg de la nostra anàlisi. Ignorem si els nombres 22 o 44 podien ser portadors d'algun tipus de simbolisme; més aviat som partidaris de considerar aquest arranjament com una manera de posar ordre i equilibri en un text en què la disposició de les preguntes sense solució de continuïtat acaba confonent els qui l'utilitzen. D'altra banda, l'assignació del mateix nombre de preguntes a cada part permet igualar la part pròpiament dita del jurament amb la part que conté les imprecacions associades amb la seva transgressió: jurament i sanció, doncs, s'equiparaven en la ment de qui elaborà aquesta fórmula,²⁰ contràriament al que ocorre en les altres variants d'aquest model de jurament, en què la part reservada a les imprecacions és sensiblement superior. Així, doncs, en igualar les parts, el que realment s'estava fent era reduir el nombre d'imprecacions associades amb el perjuri.²¹

2. PRIMERA PART: PARÀGRAFS [1-23]

La primera part, o jurament pròpiament dit, es pot dividir en dues seccions en funció de la forma verbal «juras» que es troba a l'inici de cadascuna: la primera secció comprèn els paràgrafs que van del [2] al [13], i la segona, els que van del [14] al [22]. El paràgraf [1] l'hem deixat a part, malgrat que també comença amb la forma «juras», ja que l'absència de resposta al final converteix el text, que en els altres casos és interrogatiu, en enunciatiu. La funció d'aquest paràgraf és diferent, creiem que introductòria: indica al jueu —i l'implica, amb el vocatiu «o judee»— que, a partir d'aquell moment, jurarà per Déu. Això es durà a la pràctica jurant

silitzat en el seu text: en els primers el jueu havia de sostenir el rotlle de la Llei recolzant-lo a l'espatlla, mentre que a Tortosa el text de les malediccions s'havia de lligar al cap del jueu i s'havia d'encendre una candela (*Costums de Tortosa*, 4, 11, 38).

20. Tal com es constata en altres models, més breus, de juraments medievals de jueus en què la part del jurament i la de la sanció es mantenen en equilibri. Vegeu E. PATLAGEAN, «Contribution juridique à l'histoire des juifs dans la Méditerranée médiévale», p. 137-156; B. BLUMENKRANZ, *Juifs et chrétiens dans le monde occidental, 430-1096*, París, La Haye, Mouton & Co., 1960, p. 364-365, n. 327.

21. Potser més com a resultat de la influència del *ius commune* en el dret propi de Catalunya (malgrat l'opinió, en aquest cas concret, d'A. GARCÍA, «Los juramentos e imprecaciones en los *Usatges de Barcelona*», *Glossae: Revista de Historia del Derecho Europeo*, núm. 7 (1995), p. 59-60) que per una millora de la imatge que el cristià tenia del jueu. En efecte, poc després de la imposició d'aquesta fórmula de jurament, durant la dècada de 1280, a Mallorca, un mercader cristià, Inghetus Contardus, afirmava sense cap rubor davant dels seus interlocutors jueus que es podia equiparar els jueus amb les bèsties ferotges, perquè vivien «de usuras et rapinis et *fraudentis verbis*» (la cursiva és meua). Vegeu G. DAHAN (ed.), *Inghettus Contardus: Disputatio contra Iudeos/Controverse avec les Juifs*, París, Les Belles Lettres, 1993, p. 98.

primer pel Déu que revelà la Llei (primera secció) i després, per una sèrie d'elements que són expressió de la santedat divina (segona secció).

La primera secció —com no podia ser d'altra manera si es té present que els jueus medievals juraven pels deu manaments de la Llei— s'estructura a partir dels preceptes del decàleg, que reproduïx l'un rere l'altre seguint preferentment la versió llatina de l'Èxode. En aquest cas, doncs, és el mateix ordre del text bíblic el que organitza aquesta secció del jurament:

<i>Paràgraf del jurament</i>	<i>Versió del decàleg de l'Èxode</i>	<i>Versió del decàleg del Deuteronomi</i>	<i>Manament</i>
[2]	Ex 20,2	Dt 5,6	primer
[3]	Ex 20,3	Dt 5,7	primer
[4]	Ex 20,4-5a	Dt 5,8-9a	segon
[5]	Ex 20,5b-6	Dt 5,9b-10	segon
[6]	Ex 20,7		tercer
[7]	Ex 20,8-11		quart
[8]	Ex 20,12		cinquè
[9]	Ex 20,13	Dt 5,17	sisè
[10]	Ex 20,14	Dt 5,18	setè
[11]	Ex 20,15		vuitè
[12]	Ex 20,16	Dt 5,20	novè
[13]	Ex 20,17		desè

En els Usatges i les Constitucions de Catalunya, els deu manaments han originat un total de dotze invocacions en comptes de deu com a resultat de dividir-ne algun per a obtenir més preguntes de les que pertocava: en efecte, els paràgrafs [2-3] corresponen al primer manament i els paràgrafs [4-5], al segon manament. En canvi, en la versió catalana dels Furs de València i en la del Libre de franqueses de Mallorca hi manquen alguns manaments, concretament una part del primer, el tercer, el cinquè, el sisè, el setè i el vuitè (els paràgrafs [3], [6], [8], [9], [10] i [11]).

Aquesta manera de jurar sobre els deu manaments és innovadora. Quan un jueu prestava jurament, es referia de manera genèrica als deu manaments amb una fórmula que no els reproduïa literalment. La seva presència en el jurament tradicional era física: estaven escrits en hebreu en el llibre que el jueu tocava amb les

mans mentre pronunciava el jurament.²² Així, doncs, la idea de fer de cada manament una pregunta no només dóna gravetat i serietat —o fa més pesat i molest— a l'acte en si de jurar,²³ sinó que gràcies a les preguntes afloren els mots bíblics, sagrats, a l'oïda de tots.²⁴ Aquesta presència explícita de l'element sagrat continua en la secció següent, encara que ho fa adoptant una altra forma.

Efectivament, un cop acabada l'enunciació o l'interrogatori dels deu manaments, la reaparició de la forma verbal «juras» a començament de frase assenyala l'inici d'una nova secció. La utilització profusa de l'adjectiu *sanctus*, declinat de diverses maneres en funció del gènere i el nombre del substantiu que qualifica, no

22. Un exemple entre mil: «et ego Abraham per deum et per legem, quam deus dedit Moysi in monte Sinay, et per decem precepta ipsius legis *libro ipsorum coram me posito et manibus meis corporaliter tacto*» (la cursiva és meva) (F. BAER, *Die Juden*, doc. 101, p. 110 (1270)). A l'inici del *Llibre de costums, privilegis i ordinacions* (1311-1435) de Balaguer (Arxiu Comarcal de la Noguera), en el f. 5v es copiaren els *incipit* en llatí dels quatre evangelis i al darrera, en el f. 82r, els manaments del decàleg en hebreu. Conegut també com a «llibre de juraments», aquest era el volum que cristians, per una banda, i jueus, per l'altra, tocaven amb les mans quan juraven públicament. A Puigcerdà, a l'interior del *Manualis* de Johan Montaner i Guilhem de Lora (1343-1344) també hi ha un decàleg en hebreu (C. DENJEAN, *Une communauté juive au prisme du notariat chrétien: Les Juifs de Puigcerdà entre 1260 et 1493* [tesi doctoral], Universitat de Toulouse-Le Mirail, 1998, p. 66). A Tortosa estaven escrits entre dues posts de fusta, com també ho estaven els evangelis, i es guardaven a la cort del veguer (F. PASTOR, «Disposición de 1297 para el juramento de los judíos de Tortosa», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 69 (1918-1920), p. 302). Quant a la funció que els deu manaments tenien a l'hora de donar validesa a certs actes interns de la comunitat jueva, és esclaridor el testimoni de la lectura d'una sentència arbitral que tingué lloc el 26 de febrer de 1446 a la sinagoga de Cervera, realitzada —segons el que afirmen els àrbitres jueus— «havent nostre senyor Déu davant nostre vuylls e los sants deu manaments de la ley que Déu donà a Moisés en lo munt de Sinahí davant nosaltres posats e reverentment sguardats» (J. LLOBET, «Una sentència arbitral sobre qüestions de l'aljama de jueus de Cervera (1446)», *Tamid: Revista Catalana Anual d'Estudis Hebraics*, núm. 7 (2011), p. 78, doc. 2; M. D. MERCADER, *L'aljama jueva de la Bisbal d'Empordà abans de la pesta negra: Els Libri Iudeorum del s. XIV*, la Bisbal d'Empordà, Pagès, 1999, p. 109, doc. 8 (1348; apel·lació entre jueus): «yur per deu a sobra los X manaments que deus dona a Mohises al mont Sinahi».

23. Un jurament era un *tormentum spiritualem* tant pel seu contingut com per la manera que es realitzava. Quant al contingut, perquè en posar Déu com a testimoni el jurador sabia que, en cas de perjuri, no tenia escapatori possible: encara que la seva falta passés desapercebuda als homes, el judici i el càstig de Déu l'estaven esperant després de la mort; d'altra banda, com que la mateixa fórmula de jurament contenia la invocació dels mals que havien de recaure sobre el perjur, la sola idea de la seva imprecació convertia l'acte de jurar en una tortura en si mateix. Quant a la forma, aquest jurament és un exemple excel·lent de turment, per la manera com dilata l'acte de jurar bo i multiplicant tant les invocacions com les imprecacions.

24. D'altra banda, el fet que cada manament vagi introduït per l'expressió «per illum qui dixit» converteix les preguntes en invocacions en què Déu hi és interpel·lat explícitament en qualitat de testimoni. En la segona secció de la primera part, en canvi, aquesta referència explícita a la divinitat desapareix (a excepció del paràgraf [22]), i un seguit d'elements estretament relacionats amb la divinitat ocupen el seu lloc.

només dóna coherència lèxica a tota la secció, ja que només s'utilitza en aquesta, sinó que remet de manera constant a la realitat superior que s'està invocant en aquesta part del jurament. L'adjectiu hi apareix fins a catorze vegades: «nomen *sanctum*» [14], «manna[m] *sanctam*» [17], «mensam *sanctam*» [18], «vestes *sanctas*» [19], «fedus *sanctum*» [19], «juramentum *sanctum*» [20], «*sanctum* [adjectiu substantivat] benedictum» [20], «*sanctas rotas*» [20], «*Sanctus, sanctus, sanctus, dominus Deus*» [20], «omnes *sanctos* [adjectiu substantivat] Dei» [21], «*sancta nomina*» [21], «*nomina sancta*» [23]. En la major part d'aquests casos, la presència de l'adjectiu és encara més notable si es té en compte que en el text bíblic en el qual s'inspiren l'adjectiu hi és absent.²⁵ Som al davant, doncs, d'un afegit de l'autor medieval amb una intenció ben clara: fer més perceptible encara —i també més temible— allò *sacer*.

Al llarg d'aquesta secció, doncs, es van enunciant un seguit de realitats, objectes i persones «sants» que són una expressió material i tangible de la divinitat. La manera com apareixen en el text del jurament respon a un pla perfectament determinat: els mots «quinque libros legis» [14a], escrits immediatament després de «juras», assenyalen l'inici de la secció i actuen de reclam, el ressò del qual es percep clarament en els mots «XXIII libros legis» [23a], que, per la seva banda, n'indiquen el final. La doble referència als llibres bíblics²⁶ actua com a inclusió i s'acorda amb la disposició concèntrica dels continguts d'aquesta secció: els *nomina* divins dels paràgrafs [14b-16] troben el seu correlatiu en els *nomina* divins dels paràgrafs [21b-23a];²⁷ la dimensió terrenal de la història de la

25. A excepció de les vestidures litúrgiques d'Aaron i dels seus fills, esmentades a Ex 31,10, i del crit dels serafins, reproduït literalment a Is 6,3 i copiat al final del paràgraf [20].

26. Primer limitada als cinc llibres de la Torà o «Llei», i després incloent també els llibres que, segons la divisió tradicional jueva, integraven el text sagrat complet: els de la Torà, ja esmentats, els vuit dels *neviim* o «profetes», i els onze restants, dels *ketuvim*, coneguts també com a «escrits».

27. Aquests paràgrafs intenten reproduir amb més o menys cert el so d'alguns noms divins pronunciats en hebreu: [14b] és el més clar de tots, ja que es refereix als tres *yhw* presents en el pasatge en què Déu revela el seu nom a Moisès (Ex 3,14); [15a] sembla que es tracti d'alguna combinació de les consonants del *tetragrammaton* (J. TRACHTENBERG, *Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion*, Filadèlfia, University of Pennsylvania Press, 2004, p. 91); [15b] deu referir-se al nom que figurava en la plaqueta d'or pur que Aaron duia lligada al front, on s'havia gravat la inscripció «Consagrat al Senyor» («qodeix layhwh»); a [16] sembla que hi ressonni Adonai Sebaot, un dels noms divins més emprats en juraments (J. TRACHTENBERG, *The Devil and the Jews: The medieval conception of the Jew and its relation to modern antisemitism*, Cleveland, World Pub. Co., i Filadèlfia, Jewish Publication Society of America, 1961, p. 69); [21b] reproduïx l'inici d'una fórmula de benedicció; encara que a [22] els noms són claríssims perquè es corresponen amb els epítets d'Is 9,6, el sentit no ho és tant, ja que aquest verset bíblic constituïa un dels punts de fricció en la controvèrsia judeocristiana medieval (G. DAHAN, *Disputatio contra Iudeos*, p. 48-49); la referència final als «*Omnia nomina sancta omnium angelorum*» [23a] podria referir-se a la divinitat per partida doble: pel nom d'aquells àngels en què el

salvació [17]²⁸ s'acorda amb la realitat celestial en la qual ara es troben alguns dels personatges que la protagonitzaren o l'anunciaren [21a]; el culte terrenal a Déu [18-19a] troba el seu reflex en el culte celestial [20b]. Al bell mig d'aquesta estructura concèntrica i focalitzant tota l'atenció de qui jura, figura la doble referència al pacte i al jurament que Déu féu amb Moisès i Abraham sobre la «terram promissionis» i el poble d'«Israel» [19b-20a].

En funció, doncs, de com cada element ha estat disposat i es relaciona amb els altres, l'estructura de la secció és la següent:

Inici: «Quinque libros legis» [14a]

1. *Noms divins*

«Nomen sanctum et gloriosum: Elie, Assech, Halie, Heye, Huc, Eye» [14b]

«Nomen honorificatum: Hyayllia Thia» [15a]

«Nomen magnum forte tam mirabile quod erat sculptum super frontem Aaron» [15b]

«Nomen admirabile quod dixit Moyses super mare et divisit se per duodecim vias: Ananie fortis» [16]

2. *Perspectiva terrenal de la història de la salvació*

«In mari Rubro» [17a]

«In deserto» [17b]

3. *Culte terrenal*

«Tabernaculum: omnia vasa / mensam sanctam / candelabrum aureum / archam federis / duas tabulas / cortinam paratam / vestes sanctas» [18-19a]

4. *Juraments fets per Déu*

«Fodus sanctum cum Moyse in monte Sinay» [19b]

«Juramentum sanctum ad Abraam in monte Morya» [20a]

«Terram promissionis» [20a]

«Israel» [20a]

3'. *Culte celestial*

nom diví era part component seva (Gabriel, Rafael, Miquel, Uriel, etc.) i perquè, segons l'Escriptura, la divinitat actuava i es manifestava a través d'aquests éssers. Sobre altres noms divins reproduïts en hebreu en fórmules de jurament i el seu sentit màgic, vegeu E. PATLAGEAN, «Contribution juridique à l'histoire des juifs dans la Méditerranée médiévale», p. 138-139 i 144.

28. La perspectiva des de la qual en aquesta part del jurament es fa referència a la història de la salvació és terrenal: l'episodi final de l'alliberament d'Egipte té lloc al mar Roig (que el poble d'Israel travessa a peu eixut i on el faraó i el seu exèrcit foren sepultats per les aigües) i la protecció divina atorgada al poble durant el seu trajecte fins a la terra de Canaan (simbolitzada en el miracle del manà) se situa al desert. La referència a les dotze vies obertes al mar Roig (en clara referència a les dotze tribus d'Israel que el travessaren) no és d'origen bíblic, sinó midràixic: Raixi l'esmenta en el seu comentari a Sl 136,13 i també apareix en el midràix *Leqakh tov*, de Tobies ben Elièzer, en relació amb Ex 14,16. Agraïxo a Leor Jacobi ambdues referències.

«Cathedram honorificatam Dei» [20*b*]

«Angelos ministrantes ante sanctum benedictum» [20*b*]

«Sanctas rotas animalium stantes facie ad faciem coram Deo laudantium et dicentium» [20*b*]

2'. *Perspectiva celestial de la història de la salvació*

«Omnes angelos pacificos qui in celis sunt» [21*a*]

«Omnes sanctos Dei» [21*a*]

«Omnes prophetas Dei» [21*a*]

1'. *Noms divins*

«Omnia sancta nomina honorificata et mirabilia et terribilia: Athanatos, Baruch, Bubructu» [21*b*]

«Qui dicitur: Admirabilis consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis» [22]

«Omnia nomina sancta omnium angelorum» [23*a*]

Final: «XXIII libros legis» [23*a*]

En aquesta secció s'intima el jueu a prestar jurament invocant determinats objectes i realitats que participen o són expressió de la santedat de Déu: els noms divins, admirables i terribles a la vegada; els llocs, els fets i els personatges de la història de la salvació; els objectes i els utensilis relacionats amb la litúrgia i el culte a Déu;²⁹ finalment, el pacte i el jurament, qualificats de sants, que Déu féu a Abraham i Moisès sobre la terra i el poble.

3. SEGONA PART: PARÀGRAFS [24-45]

Just després del reclam dels «XXIII libros legis» però dins encara de la darrera pregunta de la primera part, hi ha un parell d'indicacions que dirigeixen l'atenció de qui jura cap a la segona part del jurament. Els mots de la penúltima invocació, «per benedicciones et maledicciones que date fuerunt super montem Gatza et super montem Hebal», són una primera referència a la part del jurament on estan contingudes les malediccions previstes en cas de perjuri; la referència definitiva es troba en el paràgraf inicial de la segona part, el paràgraf [24]: «veniant super te omnes maledicciones iste».³⁰ L'altra indicació, més subtil, es troba en la invocació que

29. Els llocs o els objectes evocats en el jurament ens remetent al període fundacional del culte a Israel. La seva precedència al temple de Jerusalem n'assegurà la supervivència, després de la desaparició d'aquest, bé en la litúrgia sinagoga, bé en la simbologia medieval del judaisme.

30. Gràcies a la primera referència esmentada, la que es troba en el darrer paràgraf de la primera part ([23]), i a la segona, que es troba a l'inici de la segona part ([24]), ambdues parts, jurament i càstig en cas de perjuri, s'entrellacen entre si. La distribució material dels seus components és un reflex de la lògica que les vincula.

segueix la de les benediccions i malediccions i que, de fet, és l'última de la primera part: «per duodecim tribus Israel». Aquesta invocació provoca, d'entrada, una certa perplexitat en qui l'escolta, perquè trenca el fil del raonament iniciat en els estadis precedents: en efecte, no s'acaba d'entendre que si primer s'invocava els vint-i-quatre llibres bíblics, després es passava a tot el que en aquests hi ha escrit i es continuava amb els passatges de benedicció i maledicció, ara es faci referència a les dotze tribus d'Israel en comptes de passar directament a les malediccions que obren ja la segona part. Ara bé, aquest mots, que tan clarament queden al marge de la línia de pensament, tenen una funció clau a l'hora d'estructurar el text del jurament, ja que actuen com a reclam. En efecte, la seva reaparició més endavant ens permetrà de fixar els límits de la primera secció de la segona part i també de relacionar i connectar la segona part amb la primera, funcionant a manera de frontissa.

La segona part d'aquesta fórmula de jurament, en què qui jura està obligat a acceptar sobre seu, sobre la seva família i sobre els seus béns fins a un total de vint-i-dues malediccions en cas de perjuri,³¹ es divideix en tres seccions. Això no treu que tota la part tingui una forta aparença unitària gràcies a determinats aspectes formals: d'una banda, la resposta «amen», prevista per a cadascuna de les vint-i-dues imprecacions; de l'altra, la fórmula «si scis veritatem et vis jurare mendacium», que apareix a l'inici, al paràgraf [24], i, amb lleus retocs en la seva formulació, al final: «si scis veritatem et juras falsitatem» [45*b*], de manera que delimita tot el conjunt.³² La invocació continuada del mal sobre el perjur acaba caracteritzant l'aspecte lingüístic de tota la part, sia a través d'un vocabulari específic (malalties, desgràcies naturals, etc.) o de la repetició de determinades fórmules (com, per exemple, l'ús del mode subjuntiu + *Dominus*).

Els límits de la primera secció [(23*c*)24-40] són indicats per la doble referència a les tribus d'Israel, esmentada prèviament («per duodecim tribus Israel» [23*c*], a l'inici, i «ex omnibus tribus Israel» [40], al final), i, així mateix, per una doble referència a les malediccions («veniant super te omnes maledicciones iste» [24], a l'inici, i «juxta maledicciones que in isto volumine continentur» [40], al final).

31. Tal com passava en bona part de les fórmules medievals de jurament, la promesa feta apel·lant a Déu i a altres realitats sagrades anava seguida de l'anunci del càstig que li esperava al perjur, el qual, en el jurament dels Usatges, s'expressa de la manera següent: «si scis veritatem et vis jurare mendacium» ([24]); «si scis veritatem et juras falsitatem» ([43] i [45]). Quant a altres juraments, vegeu B. BLUMENKRANZ, *Juifs et Chrétiens*, p. 363-365; G. DAHAN, *Les intellectuels chrétiens et les juifs au moyen âge*, París, Éditions du Cerf, 2007, p. 80; W. RÖLL, «Zu den Judeneiden an der Schwelle zur Neuzeit», a A. HAVERKAMP i A. HEIT (ed.), *Zur Geschichte der Juden im Deutschland des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Stuttgart, Anton Hiersemann, 1981, p. 177-178 (jurament d'Arles, 1150).

32. A diferència del que hem vist que passa amb la inclusió de la segona secció de la primera part, en aquest cas no s'ha optat per cap distribució concèntrica de les seccions.

Tota la secció reproduceix, amb lleus modificacions, la major part de les malediccions de Dt 28,16-53. En el paràgraf de cloenda, però, l'autor ha deixat de banda les malediccions de Dt 28 i ha combinat una part de les malediccions de Lv 26 amb uns versets de Dt 29. La presència de Dt 29 és fàcilment explicable gràcies al terme «maledicciones», que actua com a inclusió del paràgraf [24] i delimita la secció. D'altra banda, la presència dels versets del Levític en la darrera imprecació s'explica prou bé si partim del fet que Lv 26 i Dt 28 són passatges equivalents: en ambdós capítols, després d'una primera llista de benediccions previstes per als qui es mantindran fidels al pacte fet amb Déu, hi ha una segona llista de malediccions reservada als qui el trencaran. L'autor del jurament, doncs, ha unit aquestes dues llistes de malediccions en una mateixa secció, però ha donat el predomini a la del Deuteronomi, més extensa i també més elaborada, sobretot a l'hora de descriure les malediccions, la qual cosa s'adiu perfectament amb l'objectiu d'aquesta part del jurament.³³

Les diverses imprecacions del jurament són el resultat d'agrupar els versets del text bíblic en unitats principalment de dos o tres versets.³⁴ Ara bé, en relació amb el text llatí, la versió catalana dels Furs de València i la del Libre de franqueses tenen en aquesta secció un nombre superior d'imprecacions, no pas perquè incloguin més text bíblic, sinó perquè distribueixen el fragment de Dt 28,16-53 en unitats menors:

a) Dt 28,21-22: formen una sola imprecació en els Usatges, la [28], i dues, una per a cada verset (v.), en els Furs i les Franqueses;

33. A. LINDER, «The Jewry-Oath in Christian Europe», a J. TOLAN, N. de LANGE, L. FOSCHIA I C. NEMO-PEKELMAN, *Jews in Early Christian Law: Byzantium and the Latin West, 6th-11th centuries*, Turnhout, Brepols, 2013, considera que l'elecció del Deuteronomi no és casual, ja que, segons aquest estudiós, la teologia d'aquest llibre condemna el poble infidel a un exili permanent i, en darrer terme, a la desaparició total, mentre que la del Levític proposa la restauració per a la resta del poble que es converteixi. Aquesta elecció, doncs, faria encara més pesants les conseqüències per al jueu perjur. Ara bé, el fet que en aquesta secció s'utilitzin versets tant de Dt 28 com de Lv 26 sembla que posa en dubte la valoració anterior. Personalment, trobo suggeridor que les dues sèries de malediccions conflueixin en aquesta fórmula, ja que la normativa sobre el préstec es basava en textos provinents d'aquests dos llibres, concretament Lv 25,35-38 i Dt 23,20-21, i aquest jurament estava destinat als processos judicials mixtos, bona part dels quals versaven sobre assumptes de natura econòmica (no oblidem que és en l'*statutus usurarum* del 1241 que es disposa l'obligatorietat d'aquest jurament).

34. Tal com es pot veure en la taula d'aquesta secció, hi ha imprecacions amb un nombre inferior de versets: els paràgrafs [27] i [32] tenen un sol verset i el [33] té un verset i mig; però també n'hi ha amb un nombre superior: el [39] té tres versets i mig, el [37] té quatre versets i mig, i el [40] en té cinc. Tret d'uns pocs casos en què, de manera inexplicable, s'ha dividit un verset entre dues imprecacions (paràgrafs [31] i [32] en relació amb Dt 28,30 i paràgrafs [32] i [33] en relació amb Dt 28,31), per norma general els versets aplegats en cadascuna de les diverses unitats són sencers.

b) Dt 28,23-25: formen una sola imprecació en els Usatges, la [29], i dues, una per al v. 24 i una altra per al v. 25 (el v. 23 manca en les versions catalanes), en els Furs i les Franqueses;

c) Dt 28,26-27: formen una sola imprecació en els Usatges, la [30], i dues, una per a cada verset, en els Furs i les Franqueses;

d) Dt 28,28-30a: formen una sola imprecació en els Usatges, la [31], i dues, una per als v. 28-29 i una altra per al v. 30, en els Furs i les Franqueses;

e) Dt 28,31b-32: formen una sola imprecació en els Usatges, la [33], i dues, una per a cada verset, en els Furs, i una de sola amb el v. 32 en les Franqueses (el v. 31b manca a Mallorca);

f) Dt 28, 33-35: formen una sola imprecació en els Usatges, la [34], i dues, una per als v. 33-34 i una altra per al v. 35, en els Furs i les Franqueses;

g) Dt 28,38-40: formen una sola imprecació en els Usatges, la [36], i dues, una per al v. 38 i una altra per als v. 39-40, en els Furs i les Franqueses;

h) Dt 28,41-45a: formen una sola imprecació en els Usatges, la [37], i dues, una per als v. 41-44 i una altra per al v. 45a, en els Furs i les Franqueses.³⁵

Taula de correspondències bíbliques de l'usatge 171 amb els paràgrafs [25-40]

<i>Paràgraf del jurament</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Correspondència bíblica</i>	<i>Text de la Vulgata</i>
[25]	Maledictus eris in civitate, et maledictus in agro; maledictum horreum tuum, et maledicte reliquie tue. — Responde: Amen.	Dt 28,16-17	¹⁶ Maledictus eris in civitate maledictus in agro ¹⁷ maledictum horreum tuum et maledictae reliquiae tuae.

35. Encara que, per un simple criteri de cronologia històrica, és obvi que l'obligatorietat de la fórmula de jurament dels jueus (Cort de Girona, 1241) fou d'aplicació posterior en aquests territoris. No obstant això, és possible que les versions catalanes que ens han arribat d'aquesta fórmula en els Furs de València i en el Libre de franqueses de Mallorca testimonien un estadi de la mateixa anterior al 1241 (identificable precisament per la manca de simetria entre les dues parts del jurament i l'elevat nombre d'imprecacions), que els repobladors jueus i cristians d'aquests nous regnes, provinents de Catalunya i Aragó, haurien conservat i portat amb ells. Reforça aquesta idea el fet que alguns estudiosos considerin la versió catalana dels Furs com una adaptació, força literal, d'una versió aragonesa; vegeu G. COLÓN i V. GARCÍA, *Furs de València*, vol. II, *Extravagants*, Barcelona, Barcino, 2007, p. 58-59.

<i>Paràgraf del jurament</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Correspondència bíblica</i>	<i>Text de la Vulgata</i>
[26]	Et maledictus fructus ventris tui et fructus terre tue, armenta bovum tuorum et greges ovium tuarum; maledictus eris ingrediens, et maledictus eris egrediens. — Responde: Amen.	Dt 28,18-19	¹⁸ Maledictus fructus ventris tui et fructus terrae tuae armenta boum tuorum et greges ovium tuarum ¹⁹ maledictus eris ingrediens et maledictus egrediens.
[27]	Mittet Dominus super te famem et esuriam et inquietationem in omnia opera tua quod facies, donec conterat te; et perdat velociter propter ad invenciones tuas pessimas in quibus relinquisti me. — Responde: Amen.	Dt 28,20	²⁰ Mittet Dominus super te famem et esuriam et increpationem in omnia opera tua quae facies donec conterat te et perdat velociter propter adinventiones tuas pessimas in quibus reliquisti me.
[28]	Adjungat tibi Dominus pestilenciam donec consumat te terre ad quam ingredieris possidendam. Percuciat te Dominus egestate, febre et frigore, estu et ardore, et aere corrupto et rubigine, et prosequatur donec pereas. — Responde: Amen.	Dt 28,21-22	²¹ Adiungat Dominus tibi pestilentiam donec consumat te de terra ad quam ingredieris possidendam ²² percuciat te Dominus egestate febris et frigore ardore et aestu et aere corrupto ac robigine et persequatur donec pereas.
[29]	Sit celum quod supra te est ereum et terra quam calcas ferrea; det Dominus ymbres terre tue pulverem et de celo descendat super te cinis donec conteraris; tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos, et per unam viam egrediaris contra eos, et per septem fugias, et dispergaris per omnia regna terre. — Responde: Amen.	Dt 28,23-25	²³ Sit caelum quod supra te est aeneum et terra quam calcas ferrea ²⁴ det Dominus imbrem terrae tuae pulverem et de caelo descendat super te cinis donec conteraris ²⁵ tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos per unam viam egrediaris contra eos et per septem fugias et dispergaris per omnia regna terrae.

<i>Paràgraf del jurament</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Correspondència bíblica</i>	<i>Text de la Vulgata</i>
[30]	Sitque cadaver tuum in escham cunctis volatilibus celi, et bestiis terre, et non sit qui ambigat; percuciat te Dominus ulcere Egipti, et partes corporis per quas stercora egerentur scabie quoque et purigine, ita ut curari nequeas. — Responde: Amen.	Dt 28,26-27	²⁶ Sitque cadaver tuum in escam cunctis volatilibus caeli et bestiis terrae et non sit qui abigat ²⁷ percuciat te Dominus ulcere Aegypti et parte corporis per quam stercora digeruntur scabie quoque et prurigine ita ut curari nequeas.
[31]	Percuciat te Dominus amentia et cecitate ac furore mentis, et palpes in meridie sicut palpare solet cecus in tenebris, et non dirigat vias tuas; omnisque terre calumpniam sustineas et opprimaris violentia, nec habeas qui liberet te. Uxorem accipias et alius dormiat cum ea. — Responde: Amen.	Dt 28,28-30a	²⁸ Percuciat te Dominus amentia et caecitate ac furore mentis ²⁹ et palpes in meridie sicut palpare solet caecus in tenebris et non dirigas vias tuas omnique tempore calumpniam sustineas et opprimaris violentia nec habeas qui liberet te ³⁰ uxorem accipias et alius dormiat cum ea.
[32]	Domum hedifices et non habites in ea. Plantes vineam et non vindemies eam. Bos [tuus] immoletur coram te et non comedas ex eo. — Responde: Amen.	Dt 28,30b-31a	³⁰ [...] domum aedifices et non habites in ea plantes vineam et non vindemies eam ³¹ bos tuus immoletur coram te et non comedas ex eo.
[33]	Asinus tuus rapiatur in conspectu tuo et non reddatur tibi; oves tue dentur inimicis tuis et non sit qui te adjuvet. Filii tui et filie tue tradantur alteri populo videntibus oculis tuis, et deficientebus ad conspectum tuum tota die; et non sit fortitudo in manu tua. — Responde: Amen.	Dt 28,31b-32	³¹ [...] asinus tuus rapiatur in conspectu tuo et non reddatur tibi oves tuae dentur inimicis tuis et non sit qui te adjuvet ³² filii tui et filiae tuae tradantur alteri populo videntibus oculis tuis et deficientebus ad conspectum eorum tota die et non sit fortitudo in manu tua.

<i>Paràgraf del jurament</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Correspondència bíblica</i>	<i>Text de la Vulgata</i>
[34]	Fructus terre tue et omnes labores tuos comedat populus quem ignoras, et sis semper calumpniam sustinens, et oppressus cunctis diebus, et stupens ad terrorem eorum quos videbunt oculi tui. Percuciat te Dominus ulcere pessimo in genibus, in surribus, sanarique non possis eciam a planta pedis usque ad verticem tuum. — Responde: Amen.	Dt 28,33-35	³³ Fructus terrae tuae et omnes labores tuos comedat populus quem ignoras et sis semper calumpniam sustinens et oppressus cunctis diebus ³⁴ et stupens ad terrorem eorum quae videbunt oculi tui ³⁵ percuciat te Dominus ulcere pessimo in genibus et in suris sanarique non possis a planta pedis usque ad verticem tuum.
[35]	Ducetque Dominus te et uxorem tuam filios tuos et filias tuas in gentem quam non novisti tu et patres tui, et servies ibi diis alienis ligno et lapidi, et eris positus in obprobrium ac fabulam omnibus populis ad quos te introduxerit ibi Dominus. — Responde: Amen.	Dt 28,36-37	³⁶ Ducet Dominus te et regem tuum quem constitueris super te in gentem quam ignoras tu et patres tui et servies ibi diis alienis ligno et lapidi ³⁷ et eris perditus in proverbium ac fabulam omnibus populis ad quos te introduxerit Dominus.
[36]	Sementem multam jactabis in terra et modicum congregabis, quia locuste omnia devorabunt. Vineam plantabis et fodies, et vinum non bibes, nec colliges ex ea quippiam, quoniam vastabitur vermibus. Olivas habebis in omnibus terminis et non ungeris oleo, quia defluent et deperibunt. — Responde: Amen.	Dt 28,38-40	³⁸ Sementem multam iacies in terram et modicum congregabis quia locustae omnia devorabunt ³⁹ vineam plantabis et fodies et vinum non bibes nec colliges ex ea quippiam quoniam vastabitur vermibus ⁴⁰ olivas habebis in omnibus terminis tuis et non ungeris oleo quia defluent et peribunt.

<i>Paràgraf del jurament</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Correspondència bíblica</i>	<i>Text de la Vulgata</i>
[37]	Filios generabis et filias et non frueris eis, quoniam ducentur in captivitatem. Omnes arbores tuas et fructus terre tue rubigo consumet. Advena, qui tecum versatur in terra, ascendet super te eritque sublimior; tu autem descendes et eris inferior. Ipse fenerabit tibi et tu non fenerabis ei. Ipse erit in capite et tu eris in cauda. Et venient super te omnes maledicciones iste et persequentes apprehendent te donec intereas. — Responde: Amen.	Dt 28,41-45a	⁴¹ Filios generabis et filias et non frueris eis quoniam ducentur in captivitatem ⁴² omnes arbores tuas et fruges terrae tuae robigo consumet ⁴³ advena qui tecum versatur in terra ascendet super te eritque sublimior tu autem descendes et eris inferior ⁴⁴ ipse fenerabit tibi et tu non fenerabis ei ipse erit in caput et tu eris in caudam ⁴⁵ et venient super te omnes maledicciones istae et persequentes adprehendent te.
[38]	Servies inimico tuo quem Dominus mittet tibi in fame, siti, et frigore, et nuditate, et omni[a] penuria; et imponet iugum super cervicem tuam, donec te contereat. Adducet Dominus super te gentem de longinquo et de extremis finibus terre, in similitudinem aquile volantis cum impetu, cuius linguam intelligere non possis. — Responde: Amen.	Dt 28,48-49	⁴⁸ Servies inimico tuo quem inmittet Dominus tibi in fame et siti et nuditate et omnium penuria et ponet iugum ferreum super cervicem tuam donec te conterat ⁴⁹ adducet Dominus super te gentem de longinquo et de extremis finibus terrae in similitudinem aquilae volantis cum impetu cuius linguam intellegere non possis.
[39]	Gentem pessimam, que non deferat seni nec misereatur parvulis, et devoret fetus jumentorum tuorum et fruges terre tue, donec intereas, et non relinquat tibi triticum, vinum et	Dt 28,50-52a,53	⁵⁰ Gentem procacissimam quae non deferat seni nec misereatur parvulo ⁵¹ et devoret fructum iumentorum tuorum ac fruges terrae tuae donec intereas et non relinquat tibi triticum

<i>Paràgraf del jurament</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Correspondència bíblica</i>	<i>Text de la Vulgata</i>
	oleum, armenta boum et greges ovium, donec te disperdat et convertat, et comedas fructum uteri tui et carnes filiorum ac filiarum tuarum, quas dedit tibi dominus Deus tuus, in angustia et vastitate qua opprimit hostis tuus. — Responde: Amen.		vinum et oleum armenta boum et greges ovium donec te disperdat ⁵² et conterat [...] ⁵³ et comedes fructum uteri tui et carnes filiorum et filiarum tuarum quas dedit tibi Dominus Deus tuus in angustia et vastitate qua opprimit te hostis tuus.
[40]	Consumetur in vanum virtus tua; et non donet terra tua germen suum et arbores terre tue non dent fructum suum. Mittat Dominus in te bestias agri que consument te et peccora tua; et ad paucitatem cuncta redigant deserta [que] fiant in terra tua. Confringat de te Dominus baculum panis tui et reddat eum ad pondus et comedas et non sis saturatus. Non ignoscat tibi Deus, sed contra te furor eius maxime seviat et zelus contra te, et sedeant super te omnia maledicta que scripta sunt in hoc volumine; et deleat Dominus nomen tuum sub celo et consumet te in perditionem ex omnibus tribus Israel, juxta maledictiones que in isto volumine continentur. — Responde: Amen.	Lv 26,20,22,26 Dt 29,20-21	²⁰ Consumetur in cassum labor vester non proferet terra germen nec arbores poma praebebunt [...] ²² emittamque in vos bestias agri quae consumant et vos et pecora vestra et ad paucitatem cuncta redigant desertaeque fiant viae vestrae [...] ²⁶ postquam confregero baculum panis vestri ita ut decem mulieres in uno clibano coquant panes et reddant eos ad pondus et comedetis et non saturabimini. // ²⁰ Et Dominus non ignoscat ei sed tunc quam maxime furor eius fumet et zelus contra hominem illum et sedeant super eo omnia maledicta quae scripta sunt in hoc volumine et deleat nomen eius sub caelo ²¹ et consumat eum in perditionem ex omnibus tribubus Israhel iuxta maledictiones quae in libro legis huius ac foederis continentur.

La segona secció comprèn dos paràgrafs: [41] i [42]. És una secció de transició entre les malediccions del Deuteronomi —primera secció— i les plagues d'Egipte —tercera secció. Un dels elements formals que permet cohesionar aquesta secció i distingir-la a la vegada de les altres és que els seus dos paràgrafs combinen únicament fragments de salms (per ordre d'aparició: Sl 108, Sl 82, Sl 34, Sl 68), òbviament fragments de maledicció.³⁶ La repetició dels mots «deleat Dominus nomen tuum» a [40*b*] i [42*b*] delimita també aquesta secció i la vincula amb la precedent, fent de frontissa entre les dues, tal com ja hem vist que passava entre la primera i la segona parts del jurament, en el paràgraf [23].

La tercera secció, els límits de la qual es poden fixar perfectament gràcies al terme «stercora» i a l'expressió «si scis veritatem et juras falsitatem», que es repeteixen, a manera d'inclusió i en forma de quiasme, al seu inici i a la seva fi, comprèn del paràgraf [43] al [45]. El seu espai central, el paràgraf [44], conté una evocació del relat bíblic de les plagues d'Egipte. Aquesta posició preeminent de les plagues s'acorda amb la raó d'ésser d'aquesta secció dins del jurament: les plagues s'afegeixen a les malediccions i duen al límit la punició que qui jura accepta de rebre sobre seu en cas de perjuri, ja que proposen per als jueus els càstigs previstos per als no-jueus.³⁷

A diferència de l'ús que es fa del decàleg en la primera part, en què cada manament s'ha convertit en una invocació *per se*, les plagues d'Egipte, de les quals manca la novena,³⁸ han estat condensades en una única imprecació que no reflecteix la llargada de la narració bíblica d'aquest episodi, ja que en aquest cas només un o dos mots basten per a evocar cada plaga:

36. Amb l'ús dels salms, els *ketuvim* fan el seu ingrés a la fórmula de jurament, ja que fins ara el seu autor només havia utilitzat fragments de la Torà i dels *neviim*, i s'inclou dins del jurament, de manera simbòlica, tot el corpus del text sagrat: els «XXIII libros legis» del paràgraf [23].

37. Un acte, el de perjuri, que en aquest context específic s'enriqueix amb les connotacions derivades del relat bíblic de les plagues d'Egipte, en què el faraó, a causa del seu enduriment de cor, es nega una vegada i una altra a complir la paraula donada a Moisès: Ex 8,4.11.24.28; Ex 9,27-28.34; Ex 10,20.27. Les plagues d'Egipte reapareixen, amb variants, en Sl 78,43-51, Sl 105,27-36, Sl 136,10, i, ja en context neotestamentari, en algunes visions apocalíptiques: Ap 8,7-12 i Ap 16,2-15.

38. Tant en la fórmula llatina dels Usatges i en la del *Libre verd* de Girona com en la versió catalana de les Constitucions de Catalunya manca la plaga de les tenebres (Ex 10,21-29). En canvi, en el text llatí dels Furs de València les «tenebris» hi són presents (J. CORTÉS, *Liber privilegiorum civitatis et regni Valencie*, doc. 12, p. 113), encara que tornen a mancar, junt amb altres plagues, en la traducció catalana medieval d'aquest text (G. COLÓN, «El jurament dels jueus a la València medieval», a G. COLÓN, T. MARTÍNEZ i M. P. PEREA (ed.), *La cultura catalana en projecció de futur: Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, 2004, p. 141). En la versió catalana del Libre de franqueses les tenebres hi són presents, però com a contrapartida manquen altres plagues (A. PONS, *Los judíos del Reino de Mallorca*, doc. 1, p. 207).

<i>Ordre de les plagues</i>	<i>Text bíblic</i>	<i>Mots de l'usatge 171</i>
Primera plaga	Ex 7,17-23	sanguine
Segona plaga	Ex 7,26-8,10	ranis
Tercera plaga	Ex 8,11-15 [«scinifes»]	scruffis
Quarta plaga	Ex 8,16-27	muscis
Cinquena plaga	Ex 9,1-7	mortalitate animalium
Sisena plaga	Ex 9,8-12	ulceribus et vexicis
Setena plaga	Ex 9,18-34	grandinibus
Vuitena plaga	Ex 10,4-19	locustis
Novena plaga	Ex 10,20-29 [«tenebrae»]	
Desena plaga	Ex 11,4-7; Ex 12,29-30	mortalitate promogenitorum

La referència a les plagues de l'Èxode està integrada en un context construït amb versets procedents d'altres llibres bíblics combinats amb fragments de fonts desconegudes o anònimes. En aquest sentit, la darrera imprecació del jurament: «si scis veritatem et juras falsitatem *anima tua vadat in illo loco in quo canes ster-cora deponunt*», destaca tant per la força de la imatge com per la frescor d'una expressió que, lluny de ser bíblica, deu tenir probablement un origen medieval.

4. REFLEXIONS FINALS

Pocs són, de fet, els fragments d'aquest jurament als quals no es pugui adscriure un origen o una inspiració bíblics. Precisament per aquesta forta dependència de l'Escriptura, de la qual s'han pres passatges sencers quasi *ad litteram*, hom estaria temptat de desposseir aquest text de tota qualitat literària.³⁹ Per contra, la constatació de l'existència d'una estructura complexa i d'un ús ric i divers del text bíblic són indicadors de geni literari i apunten cap a l'acció d'un autor.

39. Cosa que, fins i tot admetent la forta influència de la Bíblia, ja seria un error: primer per les diferents maneres en què es recorre al text bíblic (sia reproduint literalment els versets, sia evocant només amb uns pocs mots els episodis bíblics escollits, sia adoptant les seves tècniques literàries, com l'ús de reclams, d'inclusions, de quiasmes, etc.) i després per la manera en què aquest és reelaborat i adaptat al nou context (modificant alguns mots, ampliant el contingut semàntic —principalment amb les evocacions màgiques dels noms divins—, combinant versets de procedència diferent).

Certament, la presència d'una estructura amb un nivell d'elaboració veritablement digne de consideració —testimoniada en l'aparença simètrica amb què s'ha volgut afaiçonar el contingut del jurament, en els mots que actuen de reclam, en la distribució concèntrica de determinats passatges, en l'ús de vocabulari específic... per a indicar alguns dels aspectes que l'anàlisi ha anat posant en relleu— s'oposa a la idea d'una gènesi del text que seria obra de l'atzar, és a dir, el resultat de la simple confluència de tradicions diverses. Les tradicions hi són, però reelaborades: primerament en el que fou un text d'abast local —segons la Constitució de 1241, que imposava un mateix jurament per a tot el territori, la forma escollida era la que s'acostumava a usar a Barcelona⁴⁰ i després en la «forma», que podríem anomenar oficial, amb la qual aquell fou tramès a totes les viles i ciutats catalanes amb comunitats jueves.

És poc probable que la fórmula preexistent, circumscrita a Barcelona, ja tingués l'estructura i sobretot l'arranjament d'elements que trobem en l'usatge 171, caracteritzat principalment per la simetria. Efectivament, el fet que s'hi enuncii un per un els deu manaments —cosa que contrasta, com ja s'ha indicat prèviament, amb el llistat breu de València i Mallorca— i que alguns —curiosament els dos primers— hagin estat dividits en dos, cosa que incrementa considerablement el nombre d'invocacions, ens inclina a pensar que en un principi la quantitat d'aquestes invocacions devia ser inferior. Per a augmentar-les es va recórrer a l'element més fàcil, el decàleg, bo i fent de cada manament una invocació, com a mínim, ja que la segona secció de la primera part no s'hi prestava tant: la seva estructura concèntrica, gairebé hermètica, reduïa el marge d'acció; una estructura, a més a més, que apareix testimoniada amb molt poques variants en totes les versions i que, per això mateix, creiem que devia de formar part del text preexistent.

Si, tal com creiem, el nombre d'invocacions augmentà, això fou per raó de la simetria entre les dues parts. Altrament dit, perquè el nombre original d'imprecacions era superior. En efecte, el nombre d'imprecacions testimoniades per algunes de les variants d'aquest model de jurament, que quasi dobla el dels Usatges, ens fa sospitar que la segona part del jurament era encara més llarga. Més pròpies de l'alta edat mitjana, la presència de les imprecacions en els juraments va començar a minvar a partir del segle XIII i principalment a partir del Concili IV del Laterà.⁴¹ Així, doncs, és probable que, tot i la seva llargada excepcional, el nombre originari d'imprecacions hagués estat superior i que l'any 1241 s'hagués abreujat, ni

40. J. RIERA, «Les disposicions de Jaume I sobre les usures dels jueus. Informe preliminar», *Imago Temporis: Medium Aevum*, núm. 4 (2010), p. 528-529.

41. A. GARCÍA, «Los juramentos e imprecaciones en los *Usatges de Barcelona*», p. 58-68.

que només fos en aparença.⁴² Curiosament, llavors, aquest element del jurament de 1241 remet, d'una banda, al text preexistent, en el qual segurament era encara més nombrós, i de l'altra, a la penetració del *ius commune* a Catalunya, constatable en la reducció de les imprecacions fins a vint-i-dues.

Costa creure que aquestes modificacions, que hom hauria de situar en un temps prudencialment posterior a 1215, haguessin estat ja fetes a Barcelona abans de 1241 i que el model imposat per la Cort de Girona aquest any s'hagués limitat a copiar la fórmula «retocada» de la de Barcelona. Per quin motiu s'havia de modificar el jurament que s'utilitzava a Barcelona, durant la primera meitat del segle XIII? En canvi, reformar-lo l'any 1241 a causa de la nova funció que se li havia assignat —i de passada adaptar la «consuetudinem Barchinone» als nous temps— sembla més pertinent.

De tot plegat, doncs, es pot deduir un doble estadi d'elaboració per al text del jurament solemne dels jueus: el primer estadi seria el de la «consuetudinem Barchinone» i estaria caracteritzat per una distribució irregular d'invocacions i imprecacions (possiblement amb una referència genèrica als manaments i una divisió més detallada del text bíblic de les malediccions), mentre que el segon correspondria al del text ja oficial del jurament i estaria caracteritzat per un aranjament simètric i més racional de les dues parts, que hauria provocat una ampliació de les invocacions (desenvolupant el decàleg) i una reagrupació del text bíblic de les malediccions en menys unitats.⁴³

Òbviament, el jurament que els jueus havien de pronunciar davant d'un cristià no era d'origen jueu, no podia tenir un tal origen per la lògica mateixa del fet que els jueus eren minoria respecte als cristians (una minoria amb una condició legal marcadament inferior i progressivament discriminada al llarg de la baixa

42. Efectivament, en relació amb les versions catalanes d'aquest jurament, la dels Furs de València i la del Libre de franqueses, l'usatge 171 conté un nombre inferior d'imprecacions, però no de text: hi manquen només un parell d'imprecacions breus («Fils engenraras, qui jaguen ab tu e t'esquernesquen», «E si saps la veritat e ments, cagen te del cap los pels e de la boca les dents»; A. PONS, *Los judíos del Reino de Mallorca*, p. 207), mentre que les imprecacions d'origen bíblic s'han reunit —i reduït— en unitats més grans, tal com ha estat presentat de manera detallada més amunt.

43. En les concessions fetes per Sanç VII als jueus de Tudela i de Funes retrobem un altre cas de simetria, encara que en un text de jurament divers del nostre (tal com es pot deduir per les fórmules no simètriques preservades en els manuscrits del fur de Tudela; J. CARRASCO, F. MIRANDA i E. RAMÍREZ, *Los judíos del Reino de Navarra: Documentos 1093-1333*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1995, p. 604-608). A Tudela el jurament consta de deu «juro» i deu «amen», mentre que a Funes les respostes per a cada secció són la meitat: cinc i cinc (F. BAER, *Die Juden*, doc. 578, § 3 (1170, Tudela), i doc. 579, § 3 (1171, Funes)). Tal com passa amb l'usatge 171, el context jurídic d'aquestes fórmules està caracteritzat pels canvis introduïts a partir de mitjan segle XII pel *ius commune*.

edat mitjana). La factura cristiana del jurament és perceptible primer que res per la llargada del text, que converteix el jurament en si en un element dissuasiu (calla que un jueu s'ho pensés dues vegades abans d'acusar un cristià), quasi apotropaic (concebut per protegir el cristià de la perfídia jueva) i, certament, humiliant. No era humiliant perquè el model de jurament, tan ben estructurat i pensat, diferís del jurament que el cristià havia de prestar,⁴⁴ sinó perquè en aquest cas l'expressió de la diferència delatava una visió negativa del jueu i degradava encara més la seva imatge, ja que donava crèdit i alimentava les sospites que requieien sobre ell.

L'origen cristià es detecta també en els elements pels quals el jueu és obligat a invocar: elements que, segons l'opinió d'A. Linder, reforcen la identitat jueva, segurament en funció de la idea que d'aquesta tenien els cristians. Es tracta, doncs, d'una manera de ser jueu enfront d'allò cristià que integra elements típicament jueus (com els noms divins en hebreu, ni que sigui en un hebreu estafet, o llocs que eren especialment significatius per a la mentalitat jueva tradicional, com el mont Morià, la muntanya del pacte amb Abraham, o tradicions pròpies, com les dotze vies del mar Roig, o fins i tot esotèriques, com el tron de Déu o el carro d'Ezequiel) amb elements que serien més propis d'una visió externa, cristiana, del judaisme (com les referències al sacerdoti d'Aaron, al tabernacle del desert, a les dues taules de la Llei, al manà, a la profecia messiànica d'Is 9,6), que tenien el seu ressò en la mentalitat cristiana i per això eren perfectament comprensibles en el medi en què el jurament havia de mostrar la seva eficàcia.

Ignorem qui fou l'autor d'aquest jurament, tal com, d'altra banda, també passa amb la majoria de fórmules d'aquest tipus, encara que el coneixement que demostra tenir d'elements, conceptes i sensibilitats de les dues bandes, de la cristiana i de la jueva, fa que ens preguntem si no es tractava d'un convers. I no pas un convers qualsevol, sinó una persona culta, amb un coneixement pregon del text

44. En un principi la diferència era la conseqüència lògica de la diversitat religiosa (B. BLUMENKRANZ, *Juifs et Chrétiens*, p. 363; G. DAHAN, *Les intellectuels chrétiens et les juifs*, p. 80; A. LINDER, «The Jewry-Oath in Christian Europe»). Encara que, en aquest cas concret i des d'un punt de vista comparatiu, el jueu en sortia més malparat: la cerimònia era més pesant (estava obligat a sostenir el feixuc rotlle de la Llei, mentre que el cristià només havia de tocar els evangelis) i el contingut del jurament, que s'anava desvelant en una lletania inacabable d'invocacions i imprecacions, era denigrant (J. TRACHTENBERG, *The Devil and the Jews*, p. 69-70; G. GONZALVO, «Els jueus i els Usatges de Barcelona», p. 120). De tota manera, la posada en escena d'aquest jurament, encara que era humiliant, no arribava a l'extrem dels cerimonials que acompanyaven altres juraments medievals, més propers a les orlades (B. BLUMENKRANZ, *Juifs et Chrétiens*, p. 364-365; G. DAHAN, *Les intellectuels chrétiens et les juifs*, p. 80; J. PARKES, *The Conflict of the Church and the Synagogue: A study in the origins of antisemitism*, Cleveland, Nova York, The World Publishing Company, i Filadèlfia, The Jewish Publication Society of America, 1961, p. 338).

sagrat: familiaritzat amb el contingut dels diversos llibres bíblics i també amb la manera i les tècniques d'elaboració d'aquests.

Sigui com vulgui, el cert és que el text del jurament de les malediccions volia ser realment eficaç en tots els sentits possibles, i és per això que algunes comunitats jueves de Catalunya van reaccionar a la seva imposició mirant d'alliberar-se'n d'una manera o altra. L'any 1273 Jaume I, el mateix que havia disposat que en els processos contra cristians tots els jueus dels seus dominis adoptessin aquest jurament, dispensava del seu compliment els jueus de Lleida.⁴⁵ La mesura no agradà ni al batlle ni als membres de la cúria de la ciutat, que uns anys després, el 1284, obtenien de Pere II el seu restabliment parcial: no es llegiria en tots i cadascun dels processos entre jueus i cristians, sinó un sol cop l'any i en presència de l'aljama o de la majoria dels seus membres.⁴⁶ En canvi, a Tortosa, l'any 1297, es disposava que en els casos en què la llei establia per al jueu «el sacrament de les malediccions», aquest es realitzés a porta tancada, dins de la paeria.⁴⁷ Gairebé un segle després, durant la dècada de 1380, els jueus de Tortosa que es dedicaven al préstec de diners aconseguiren d'evitar el jurament no pas anul·lant-ne l'obligatorietat, sinó obtenint dels seus clients cristians, en el moment de la concessió del crèdit, l'autorització que els permetia de jurar només pels manaments de la Llei en cas que, més

45. Permetent-los de jurar segons la fórmula tradicional que evocava, sense reproduir-los, els deu manaments donats per Déu a Moisès en el mont Sinai (A. AYALA, *Fonts per a l'estudi de la comunitat jueva de Lleida: Recopilació de documents i estat de la qüestió*, Barcelona, PPU, 2006, doc. 99). Potser s'hagi de situar en una data propera el privilegi dels jueus de Mallorca que els eximia de jurar per les malediccions, privilegi que un document del 1352 situa en un temps llunyà (tan distant «quo hominem memoria in contrarium non existit»); per això, malgrat l'oposició d'alguns, el document del 1352 respectava el costum antic i «per consequens, dictos judeos debere dictum juramentum prestare ad sancta decem precepta legis duntxat, predictis maledictionibus et interrogationibus minime expressatis» (F. FITA i G. LLABRÉS, «Privilegios de los hebreos mallorquines en el código Puyo. Tercer período. Sección primera», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, núm. 36 (1900), doc. 64, p. 285-288).

46. A. AYALA, *Fonts per a l'estudi de la comunitat jueva de Lleida*, doc. 141 i 146. El rei es basava en la inviabilitat d'haver de repetir un procediment tan llarg en cada procés (vegeu també G. DAHAN, *Les intellectuels chrétiens et les juifs*, p. 80), encara que així, pel que sembla, es feia i es va continuar fent a tot el territori (R. CORBELLA, *L'aljama de jueus de Vic*, Vic, Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs, 1984, doc. 5, p. 173 (Vic, 1336); C. TASCÀ, *Gli ebrei in Sardegna nel XIV secolo: Società, cultura, istituzioni*, Cagliari, Deputazione di Storia Patria per la Sardegna, 1992, doc. 114 (Càller, 1347)).

47. Encara que es tracta del jurament dels Costums de Tortosa, que ja hem indicat que divergeix del jurament dels Usatges, val a dir, però, que aquesta disposició mantenia intacta l'obligatorietat del jurament solemne per als jueus que s'enfrontaven jurídicament amb un cristià (F. PASTOR, «Disposició de 1297 para el juramento de los judíos de Tortosa», p. 302). La disposició tortosina específica que l'escrivà de la cort havia de llegir les malediccions de manera «suau», és a dir, sense violència ni precipitació.

endavant i per causa de conflictes derivats del deute, es veiessin obligats a jurar en contra seva.⁴⁸

APÈNDIX: FORMES LLATINA I CATALANA DEL JURAMENT SOLEMNE DELS JUEUS

Núm.	Usatge 171: Hec est forma ⁴⁹	Constitucions de Catalunya ⁵⁰	Paral·lels bíblics
	Hec est forma qualiter fiant sacramenta judeorum quando intendunt jurare contra christianos, tenentes rotulum in collo.	Aso es la forma en qual manera se ha a fer lo sagrament per lo iueu contra lo christia tenent lo rotle al coll.	
[1]	Juras, o judee, per illum qui dixit: «Ego sum et non est alius preter me».	[1] Iures o Jueu per aquell qui dix yo son e no es altre sens mi.	Dt 32,39
[2]	Juras per illum qui dixit: «Ego sum dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Egipti et de domo servitutis». — Dic: Juro.	[2] Jures per aquell qui dix yo son e no es altre sino yo ¹ jures per aquell qui dix yo son senyor deu teu quit trasqui de la terra de egipte e de la casa de servitut ² digues jur.	1: Dt 32, 39 2: Ex 20,2; Dt 5,6
[3]	Et per illum qui dixit: «Non habebis deos alienos contra me». — Dic: Juro.	E per aquell qui dix no faras deus stranys contra mi digues jur.	Ex 20,3; Dt 5,7

48. J. CUBELLS, *The Jews of Tortosa 1373-1492: Regesta of documents from the Archivo Histórico de Protocolos de Tarragona*, Jerusalem, Ginzei Am Olam, The Central Archives for the History of the Jewish People i The Hebrew University of Jerusalem, 1991, doc. 19, 20, 21, 22, 23 i 176, per a indicar només uns pocs exemples d'aquesta pràctica.

49. R. d'ABADAL i F. VALLS, *Usatges de Barcelona*, Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de Caritat, 1913, p. 80-91.

50. *Constitucions de Catalunya: Incunable de 1495*, f. 16v-16bisr-18r [98-103]. Amb tota probabilitat aquesta versió catalana del jurament deu correspondre a la que proposà l'equip de juristes que, tal com havia estat disposat en la Cort General de Barcelona del 1413, des del 1413 fins al 1422 es va dedicar a compilar i traduir al català la normativa legal que s'havia anat acumulant sense cap ordre durant l'edat mitjana (*Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña*, vol. XI, Madrid, Est. Tip. de la Viuda e Hijos de Manuel Tello, 1907, p. 245 i 281; J. M. FONT, «Estudi introductorio», a *Constitucions de Catalunya: Incunable de 1495*, p. 17-110; J. M. PONS, «Constitucions de Catalunya», a *Nueva enciclopedia jurídica*, vol. v, Barcelona, Francisco Seix, 1953, p. 232-240).

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[4]	Et per illum qui dixit: «Non facies sculptile neque omnem similitudinem que est in celo desuper et que est in terra deorsum, nec eorum qui sunt in aquis sub terra; non adorabis ea neque colles». — Dic: Juro.	E per aquell qui dix no faras entretallament ne tota semblança que es en lo cel de sobre e qui en terra dejus ne aquells qui son en aygua sots terras no adoraras aquellas cosas ne les colras digues jur.	Ex 20,4-5a; Dt 5,8-9a
[5]	Et per illum qui dixit: Ego sum dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in terciam et quartam generationem eorum qui oderunt me, et faciens misericordiam hiis qui diligunt me in milia et custodiunt precepta mea. — Dic: Juro.	E per aquell qui dix yo son senyor deu teu fort e regenvitant la iniquitat dels pares e los fills en la terça e en la quarta generacio daquells qui miraran mi e fahent misericordia a aquells que amen mi en la malicia e guarden los meus manaments digues jur.	Ex 20,5b-6; Dt 5,9b-10
[6]	Et per illum qui dixit: «Non assumes nomen domini Dei tui in vanum, nec enim habebit Dominus insontem eum qui assumpserit nomen Dei frustra». — Dic: Juro.	E per aquell qui dix no prenes lo nom del senyor deu teu en va car no haura per no culpable nostre senyor aquell qui haura pres lo nom de nostre senyor deu seu en va digues jur.	Ex 20,7
[7]	Et per illum qui dixit: «Memento ut diem sabbati sanctifices; sex diebus operabis et facies opera tua. Septimo autem die sabbati domini Dei tui est, non facies omne opus tu et filius tuus et filia tua et servus tuus et ancilla tua, jumentum tuum et advena qui est infra portas tuas. Sex enim diebus fecit Deus celum et terram, mare et omnia que in eis sunt, et requievit die septima. Idcirco benedixit Deus die sabbati et sanctificavit eum». — Dic: Juro.	E per aquell que dix sies menbrant quel dissapte sanctifichs VI dies obraras e faras totes les obres mas lo seten dia de dissapte del senyor deu teu es no faras tota obra tu ne ton fill e ta filla e ton servent e ta serventa e la tua bestia e lo strany qui es dins les portes tues car en sis dies feu deu cel e terra e mar e totes les coses qui hi son e reposa en lo sete dia per ço beney deu lo disabte e sanctificalo digues jur.	Ex 20,8-11

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[8]	Et per illum qui dixit: «Honora patrem [tuum] et matrem tuam ut sis longevus super terram quam dominus Deus tuus dabit tibi». — Dic: Juro.	E per aquell qui dix honra ton pare e ta mare per ço que viues lonch temps sobre la terra la qual lo senyor deu ten donara a tu digues jur.	Ex 20,12
[9]	Et per illum qui dixit: «Non oc[c]ides». — Dic: Juro.	E per aquell qui dix no auciras digues jur. [CdC 10]	Ex 20,13; Dt 5,17
[10]	Et per illum qui dixit: «Non mechaberis». — Dic: Juro.	E per aquell qui dix no faras adulteri digues jur. [CdC 9]	Ex 20,14; Dt 5,18
[11]	Et per illum qui dixit: «Non furtum facies». — Dic: Juro.	E per aquell qui dix no faces ladronici digues jur.	Ex 20,15
[12]	Et per illum qui dixit: «Non loqueris falsum testimonium». — Dic: Juro.	E per aquell qui dix no parlaras contra lo proisme teu fals testimoni digues jur.	Ex 20,16; Dt 5,20
[13]	Et per illum qui dixit: «Non concupiscies domum proximi tui, nec desiderabis uxorem ejus, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia que illius sunt». — Dic: Juro.	E per aquell qui dix no cobejaras la cosa de ton proisme ne desijaras sa muller ne servent ne serventa ne bou ne ase ne les coses que sues sien digues jur.	Ex 20,17
[14]	Juras per quinque libros legis, et per nomen sanctum et gloriosum Elie, Assech, Halic, Heye, Huc, Eye. — Dic: Juro.	Jures per los cinch libres de la ley e per lo nom sanct e glorios heyre ayset heyre hucheye digues jur.	Ex 3,13-15
[15]	Et per nomen honorificatum Hyayllia Thia, et per nomen magnum forte tam mirabile quod erat sculptum super frontem Aaron. — Dic: Juro.	E per lo nom honrant hia hibia e hio e per lo nom sanct gran e fort maravellos qui era entretallat sobre lo front de Aron digues jur.	Ex 28,36-38
[16]	Et per nomen admirabile Ananie fortis quod dixit Moyses super mare et divisit se per duodecim vias. — Dic: Juro.	E per lo nom maravellos de ananie fort que dix Moyses sobre la mar e departis per dotze vies digues jur.	Ex 14,19-21

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[17]	Et transierunt omnes filii Israel per siccam et submersus est Pharaon et omnis exercitus in mari Rubro, ¹ et per manna[m] sanctam quod comederunt parentes tui in deserto. ² — Dic: Juro.	E passaren los fills de israel per lo sech e fo acabussat pharaon e tota la sua host en la mar roge ¹ e per la sancta manna que menjaren los teus pares en lo desert ² sigues jur.	1: Ex 14,16; Ex 15,4 2: Ex 16,31-36
[18]	Et per tabernaculum et omnia vasa ejus, et per mensam sanctam, et per candelabrum aureum totum, et [per] archam federis, et per duas tabulas quas posuit in ea Moyses per preceptum Domini. — Dic: Juro.	E per lo tabernacle e tots los vexells de aquells e per la taula sancta e per lo candelobre dor tot per larcha demistança e per les dues taules les quals posa moyses en aquella per manament de nostre senyor digues jur.	Ex 31,7-10; Dt 10,2
[19]	Et per cortinam paratam ante cherubin et extensam, et per vestes sanctas Aaron et filiorum ejus, ¹ et per fedus sanctum quod pepigit Dominus cum Moyse et cum filiis Israel in monte Sinay in manu Moysi. ² — Dic: Juro.	E per la cortina appellada devant cherubin estesa e per les vestidures sanctes de Aron e de sos fills ¹ e per la amistança sancta la qual pacta nostre senyor ab moyses e ab los fills de israel en lo munt de sinay en la ma de moyses ² digues jur.	1: Ex 31,10 2: Ex 6,4; Ex 34,27
[20]	Et per juramentum sanctum quod juravit Dominus ad Abraam in monte Morya, ¹ et per terram promissionis, ² et per Israel, et per cathedram honorificatam Dei, ³ et per angelos ministrantes ante sanctum benedictum, et per sanctas rotas animalium ⁴ stantes facie ad faciem coram Deo laudancium et dicencium voce magna: «Sanctus, sanctus, sanctus, dominus Deus Sabbaoth, pleni sunt celi et terra gloria tua». ⁵ — Dic: Juro.	E per lo jurament sanct que deus jura a abraam en lo mont moria ¹ e per la terra de promissio ² e per israel e per la cadira honrada de deu ³ e per los angles ministrants devant lo sanct beneyt e per les santes rodes de les besties ⁴ stants faç a faç devant deu lohants deu e dients ab veus grans sanct sanct senyor deu sabaot plens son los cels e la terra de la tua gloria ⁵ digues jur.	1: Gn 22,16-18 2: Gn 15,7; Gn 17,8 3: Ez 1,26-28 4: Ez 1,4-25; Ez 10,9-19 5: Is 6,3

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[21]	Et per omnes angelos pacificos qui in celis sunt, et per omnes sanctos Dei, et per omnes prophetas Dei, et [per] omnia sancta nomina honorificata et mirabilia et terribilia que sunt de Athanatos, Baruch, Bubructu. — Dic: Juro.	E per tots los angels passífichs que en los cels son e per tots los sants de deu e per tots los profetes de deu e per tots los noms sancts e honorificats meravelloses e terribles qui son de athanatos barachu digues jur.	
[22]	Et per illum qui dicitur admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. — Dic: Juro.	E per aquell deus maravellos conseller deus fort pare del salvador setgle princep de pau digues jur.	Is 9,6
[23]	Et per omnia nomina sancta omnium angelorum qui in celo sunt, et per XXIII libros legis, et per illud totum quod est in eis scriptum, et per benedictiones et maledictiones que date fuerunt super montem Gatzza et super montem Hebal, ¹ et per duodecim tribus Israel. — Dic: Juro.	E per tots los noms sancts de tots los angels qui so en lo cel e per los XXIII libres de la ley e per tot allo que es en ells scrit e per les benediccions e malediccions qui dades foren sobre lo mont gatzari e sobre lo mont ebal ¹ e per XII trips de israel digues jur.	1: Dt 11,29; Dt 27,12-13; Jos 8,33-34
[24]	Ut si scis veritatem et vis jurare mendacium, veniant super te omnes maledictiones iste et apprehendant te. — Responde: Amen.	Que si saps veritat e vols jurar mansongue que vinguen sobre tu totes aquestes malediccions e prenguen te respon amen.	
[25]	Maledictus eris in civitate, et maledictus in agro; maledictum horreum tuum, et maledicte reliquie tue. — Responde: Amen.	Malvat seras en ciutat e malvat en camp maleyt lorde teu e maleytes les romeries tues respon amen.	Dt 28,16-17

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[26]	Et maledictus fructus ventris tui et fructus terre tue, armenta bovum tuorum et greges ovium tuarum; maledictus eris ingrediens, et maledictus eris egrediens. — Responde: Amen.	Malayt lo fruyt del ventre teu e lo fruyt de la terra tua los folchs dels bous teus els folchs intrant e maleyt ixent respon amen.	Dt 28,18-19
[27]	Mittet Dominus super te famem et esuriem et inquietacionem in omnia opera tua quod facies, donec conterat te; et perdat velociter propter ad invenciones tuas pessimas in quibus relinquisti me. — Responde: Amen.	Trameta nostre senyor fam sobre tu e famejament e inquietacio en totes obres tues que faras en tro aytant quet enfremim e destrua cuytosament per los avisaments teus malvats en los quals lexest mi respon amen.	Dt 28,20
[28]	Adjungat tibi Dominus pestilenciam donec consumat te terre ad quam ingredieris possidendam. Percuciat te Dominus egestate, febre et frigore, estu et ardore, et aere corrupto et rubigine, et prosequatur donec pereas. — Responde: Amen.	Ajuste a tu nostre senyor pestilencia en tro que consum tu de la terra a la qual possehir est intrat fire a tu nostre senyor de fretura febre e de fret e de ardor de aer corruptut e de rovey te peseguesque entro que peresques respon amen. [CdC 29]	Dt 28,21-22
[29]	Sit celum quod supra te est ereum et terra quam calcas ferrea; det Dominus ymbres terre tue pulverem et de celo descendat super te cinis donec conteraris; tradat te Dominus corruentem ante hostes tuos, et per unam viam egrediaris contra eos, et per septem fugias, et dispergaris per omnia regna terre. — Responde: Amen.	Sia lo cel que es sobre tu e la terra que calcigues de ferre don nostre senyor deus pluges a la tua terra de pols e del cel devall sobre tu ce[n]dre entro que sies atridat e liure a tu nostre senyor entrebucant devant los enamichs teus e per una via vages contra ells e per set fuges e sies campat per tots los regnes de la terra respon amen. [CdC 28]	Dt 28,23-25

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[30]	Sitque cadaver tuum in escham cunctis volatilibus celi, et bestiis terre, et non sit qui ambigat; percuciat te Dominus ulcere Egipti, et partes corporis per quas stercora egerentur scabie quoque et purigine, ita ut curari nequeas. — Responde: Amen.	E sia la carnaça tua en menjar a totes volateries del cel e a les besties de la terra e no sia quit cobre fira a tu nostre senyor de plaga de egipte e la partida del cors per la qual la stercora hix de gratella e de podagra en axi que no pugues esser curat respon amen.	Dt 28,26-27
[31]	Percuciat te Dominus amencia et cecitate ac furore mentis, et palpes in meridie sicut palpare solet cecus in tenebris, et non dirigat vias tuas; omnisque terre calumpniam sustineas et opprimaris violencia, nec habeas qui liberet te. Uxorem accipias et alius dormiat cum ea. — Responde: Amen.	Fira a tu nostre senyor de paguesa de ceguetat de furor de peresa e palps en mig dia axi com palpar sol lo cech en tenebres e no endreces les careres tues e tostemps calumpnia sequesques e so[s]tengues e sies oppremet de crueltat e no hages quit desliura muller prengues e altre dorme ab ella respon amen.	Dt 28,28-30a
[32]	Domum hedifices et non habites in ea. Plantes vineam et non vindemies eam. Bos [tuus] imoletur coram te et non comedas ex eo. — Responde: Amen.	Casa edifichs e no habits en aquella plantes vinya e no venemes aquella lo bou te sia mort devant tu e no menges de aquell respon amen.	Dt 28,30b-31a
[33]	Asinus tuus rapiatur in conspectu tuo et non redatur tibi; oves tue dentur inimicis tuis et non sit qui te adjuvet. Filii tui et filie tue tradantur alteri populo videntibus oculis tuis, et defficientibus ad conspectum tuum tota die; et non sit fortitudo in manu tua. — Responde: Amen.	Lase teu sie arra en sguardament teu e no sie retut a tu les ovelles tues sien donades a tos enemichs e no sia que a tu ajut los fills e les filles tu[e]s sien liurats a altre poble vee[n]t tos ulls e defallents al sguardament de aquells tot lo dia e no sia fortalea en la ma tua respon amen.	Dt 28,31b-32

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[34]	Fructus terre tue et omnes labores tuos comedat populus quem ignoras, et sis semper calumpniam sustinens, et oppressus cunctis diebus, et stupens ad terrorem eorum quos videbunt oculi tui. Percuciat te Dominus ulcere pessimo in genibus, in surribus, sanarique non possis eciam a planta pedis usque ad verticem tuum. — Responde: Amen.	Los fruys de la tua terra e totes les lavors tuos menge poble que tu no conegues axi tot temps calumpnia sostenent e oppremut certs dies e meravellat a la terror de aquells que veuran los teus ulls fira a tu nostre senyor de floronco molt malvat en los genolls e en les tuex cuxes axi que guarir no puxes de la planta del peu fins al cap respon amen.	Dt 28,33-35
[35]	Ducetque Dominus te et uxorem tuam filios tuos et filias tuas in gentem quam non novisti tu et patres tui, et servies ibi diis alienis ligno et lapidi, et eris positus in obprobrium ac fabulam omnibus populis ad quos te introduxerit ibi Dominus. — Responde: Amen.	Amen tu Senyor deu e ta muller e tas fillas e tos fills en la gent que no coneguit tu e ton pare e ta mare e serviras aqui deus stranyes de fust e de pedra e seras posat en proverbi e en faula a tots los pobles en los quals te introduceix alli nostre senyor respon amen.	Dt 28,36-37
[36]	Sementem multam jactabis in terra et modicum congregabis, quia locuste omnia devorabunt. Vineam plantabis et fodies, et vinum non bibes, nec colliges ex ea quipiam, quoniam vastabitur vermibus. Olivas habebis in omnibus terminis et non ungeris oleo, quia defluent et deperibunt. — Responde: Amen.	Sement molta gitaras en la terra e poch culliras car lagostes tot ho devoraran vinyas plantaras e cavaras e vi no beuras ne culliras de aquella nenguna cosa car sera guastada per vermens oliveres hauras en tots los termens teus e no seras untat doli car decorreran e perirarn respon amen.	Dt 28,38-40
[37]	Filios generabis et filias et non frueris eis, quoniam ducentur in captivitatem. Omnes arbores tuas et fruc	Fills engeneras e filles e non hauras car seran menats en captivitat tots los arbres teus e los fruys de la tua terra ro	Dt 28,41-45a

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[37]	tus terre tue rubigo consumet. Advena, qui tecum versatur in terra, ascendet super te eritque sublimior; tu autem descendes et eris inferior. Ipse fenerabit tibi et tu non fenerabis ei. Ipse erit in capite et tu eris in cauda. Et venient super te omnes maledictiones iste et persequentes apprehendent te donec intereas. — Responde: Amen.	vey consumera lestrany qui ab tu contrestara en la terra puiaara sobre tu e sera pus alt e tu avellaras e seras jus a ell lo grayra a tu e tu lo grahiras a ell e sera en cap e tu seras en coha e vendran sobre tu totes aquestes malediccions e les següents pendrante fins que muyres respon amen.	Dt 28,41-45a
[38]	Servis inimico tuo quem Dominus mittet tibi in fame, siti, et frigore, et nuditate, et omni[a] penuria; et imponet jugum super cervicem tuam, donec te contereat. Adducet Dominus super te gentem de longinquo et de extremis finibus terre, in similitudinem aquile volantis cum impetu, cujus linguam intelligere non possis. — Responde: Amen.	Serviras el inimich teu lo qual nostre senyor trametra en fame e en set e en nuditat e en tota ta penuria e posara jou sobre lo coll teu fins quet attrit e menara nostre senyor gents sobre tu de lunny e destranyes encontrades de la terra en semblança de aguila volant ab impetu de la qual la lengua entendre no posques respon amen.	Dt 28,48-49
[39]	Gentem pessimam, que non deferat seni nec misereatur parvulis, et devoret fetus jumentorum tuorum et fruges terre tue, donec intereas, et non relinquat tibi triticum, vinum et oleum, armenta boum et greges ovium, donec te disperdat et convertat, et comedas fructum uteri tui et carnes filiorum ac filiarum tuarum, quas dedit tibi dominus Deus tuus, in angustia et vastitate qua opprimit hostis tuus. — Responde: Amen.	Gent malvada qui no port honor an ell ne perdo als petits devos los pollins del bestiar teu e les messes de la tua terra fins que attrit e no leix a tu forment ni oli folch de bous ne folch de ovelles fins quet attrit e desperescha e menge lo fruyt del ventre teu e les carns dels fills e de les filles tues que a tu ha donats nostre senyor deu teu en angustia e a guastament en la qual te opprema lo inimich teu respon amen.	Dt 28,50-52a. 53

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[40]	<p>Consumetur in vanum virtus tua; et non donet terra tua germen suum et arbores terre tue non dent fructum suum.¹ Mittat Dominus in te bestias agri que consument te et peccora tua; et ad paucitatem cuncta redigant deserta [que] fiant in terra tua.² Confringat de te Dominus baculum panis tui et reddat eum ad pondus et comedas et non sis saturatus.³ Non ignoscat tibi Deus, sed contra te furor ejus maxime seviat et zelus contra te, et sedeant super te omnia maledicta que scripta sunt in hoc volumine; et deleat Dominus nomen tuum sub celo et consumet te in perdicionem ex omnibus tribus Israel, juxta maledicciones que in isto volumine continentur.⁴ — Responde: Amen.</p>	<p>Sia consumada en va la virtut tua e la terra tua no grell e los arbres de la terra tua no donen lur fruyt¹ trameta a tu nostre senyor besties qui consumentu e los bestiars teus e apoquea totes coses tornen e sien fetes desertes en la tua terra² confringue nostre senyor deu de tu la vianda del pa e rete aquella a pes e manuchs e menges e no sies sodollat.³ No menys conexera a tu nostre senyor mas contra tu majorment la furor dell for segera e la fallonia contra tu e siguen sobre tu totes coses maleytes qui scrites son en aquest part e delescha nostre senyor lo nom teu sots lo cel e consum tu en tribulacio e en perdicia de tots trips de israel segons totes les malediccions que en aquest part son contengudes⁴ respon amen.</p>	<p>1: Lv 26,2 2: Lv 26,22 3: Lv 26,26 4: Dt 29,20-21</p>
[41]	<p>Fiant filii tui orphani et uxor tua vidua fiat,¹ sicut stipula ante faciem venti,² et angelus Domini persequatur te. Sint vie tue tenebrose et lubricae et angelus Domini te impellat;³ fiat mensa tua contra te in laqueum et in tribulationem et in scandalum.⁴ — Responde: Amen.</p>	<p>Sien fets los teus fills orfens e la tua muller vidua¹ sies fet axi com stipula davant faç de vent² e los angels de nostre senyor perseguesquente sien les vies tues tenebroses e allenegoses e langel de nostre senyor te empenya³ sia feta la tua taula devant tu en las e en tribulacio e en scandal⁴ respon amen.</p>	<p>1: Sl 108,9 2: Sl 82,14 3: Sl 34,5b-6 4: Sl 68,23</p>

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[42]	Obscurentur oculi tui ne videant, et dorsum tuum semper incurvet. Effundat Dominus super te iram suam, et furor ire sue comprehendat te. ¹ Apponat Deus iniquitatem super iniquitatem tuam et non intres in justiciam suam. ² Fiat habitatio tua deserta et in tabernaculis tuis non sit qui inhabitet. ³ Deleat dominus nomen tuum de libro viventium, et cum justis non scribaris. ⁴ — Responde: Amen.	Sien obscurats los ulls teus que no vegem al dos teu tostemps sencorb scamp nostre senyor la ira sua e la furor de la ira sua comprena tu ¹ e pos deu iniquitat sobre la iniquitat tua e no entres en justícia sua ² sia feta la tua habitacio deserta e en los tabernacles teus no sia qui hi habit ³ delescha nostre senyor deu lo teu nom del libre dels vivents e ab los justs no sies scrit ⁴ respon amen.	1: Sl 68,24-25 2: Sl 68,28 3: Sl 68,26 4: Sl 68,29
[43]	Effundetur sanguis tuus sicut humus, et corpus tuum sicut stercora; argentum et aurum non liberet te in die furoris Domini; ¹ percuciat te Dominus omnibus plagis sicut percussit Pharaonem et populum ejus ² si scis veritatem et juras falsitatem. — Responde: Amen.	Sia scampada la tua sanch axi com a terra e lo cors teu axi com a fems largent ne lor teu no deliure tu en lo dia de la furor de nostre senyor ¹ fira tu nostre senyor de totes plagues axi com fari pharao e lo poble seu ² si saps veritat e jures falsia respon amen.	1: So 1,17-18a 2: Ex 9,14
[44]	Percuciat te Dominus sicut percussit Egiptum, sanguine, ¹ ranis, ² scruffis ³ et muscis ⁴ et mortalitate animalium ⁵ et ulceribus et vexicis ⁶ et grandinibus ⁷ et locustis ⁸ et mortalitate primogenitorum tuorum; ⁹ malediccionem qua maledixit Josue Jerico veniat super te et super domum tuam et super omnia que habes. ¹⁰ Uxor tua et filii tui mendicent hostiatim ¹¹ et non sit qui consoletur eos. ¹² — Responde: Amen.	Fira tu nostre senyor axi com feri egipte de sanch ¹ de ranes ² e de moscanyons ³ e de mosques ⁴ e de mortalitat de besties ⁵ e de floroncos e de vexigues ⁶ e de padruscada ⁷ e de lagostes ⁸ e de mortalitat dels primogenits teus ⁹ la malediccion que maley Josue a Gerico vengue sobre tu e sobre la casa tua e sobre totes les coses que has ¹⁰ ta muller e tos fills maniguen de porta en porta ¹¹ e no sia qui a conort aquells ¹² respon amen.	1: Ex 7,17-23 2: Ex 7,26-8,10 3: Ex 8,11-15 4: Ex 8,16-27 5: Ex 9,1-7 6: Ex 9,8-12 7: Ex 9,18-34 8: Ex 10,4-19 9: Ex 11,4-7; Ex 12,29-30 10: Jos 6,26 11: Sl 108,10 12: Lm 1,2.17.21

<i>Núm.</i>	<i>Usatge 171: Hec est forma</i>	<i>Constitucions de Catalunya</i>	<i>Paral·lels bíblics</i>
[45]	In ira et furore domini regis et omnium illorum qui te videbunt venias, et omnes amici tui habeant te pro inimico et semper te derideant. Cadas et non sit qui te adjuvet ad sublevandum; ¹ pauper et miser moriaris et non sit qui te tumulet. ² Si scis veritatem et juras falsitatem anima tua vadat in loco illo in quo canes sterco- ra deponunt. — Responde: Amen.	En ira e en furor del senyor Rey e de tots aquells quit vegen vigues e tots los amichs teus hagen tu per inimich e tots te scarnesquen caygues e no sie quit ajud a sotslevar ¹ pobre e mesqui muyres e no sie quit sabolesca ² si saps veritat e jures falsia la anima tua vage en aquell loch en lo qual los cans los fems posen respon amen.	1: Coh 4,10 2: Jr 14,16; Jr 16,4.6; Sl 78,3
	Datum Gerunde X kalendas Marcii. Era MCCLXX nona. Anno Domini millesimo CCXL secundo.	Dada a Gerona a deu de les kalendes de març en la era MCCLXXIX ⁵¹ del any de nostresenyormilCCXXXII.	

51. La data del 1279, expressada segons el còmput de l'era hispànica, correspon al 20 de febrer de 1241 de l'era cristiana.